

Economische wanhoop

Wie kennisneemt van de periodiek verschijnende publicaties van de OECD zal het opvallen dat het optimisme van haar economen steeds zwakker wordt. Vorig jaar juli voorspelden zij dat er een economisch herstel zou intreden. Helaas, een half jaar daarna bleek dat er geen herstel was opgetreden. De OECD bleef evenwel nog optimistische trekjes vertonen. Echter, ook die trekjes zijn thans vrijwel verdwenen. Uit de onderstaande tabel blijkt dat de prognoses met betrekking tot de economische groei en de inflatie voor veel landen andermaal naar beneden moeten worden bijgesteld. Bovendien is er nauwelijks sprake van enig herstel van werkgelegenheid. Het geringe economische herstel dat in enkele landen (w.o. Nederland en België) zal optreden blijkt van weinig waarde te zijn.

Twee landen lijken zich aan de bovenstaande sombere prognose te onttrekken: de Verenigde Staten en West-Duitsland. Vooral de VS worden in de vorige maand verschenen *Economic outlook* van de OECD dan ook voorgesteld als een land, waaraan de overige landen zich kunnen spiegelen. De economische groei neemt er duidelijk toe en de werkloosheid vermindert er, al is ze volgens de Nederlandse maatstaven nog veel te groot. De inflatie nam er weliswaar toe, maar dat is niet ernstig omdat deze toeneming grotendeels werd veroorzaakt door tijdelijke prijsstijgingen van voeding en energie gedurende de afgelopen strenge winter. Toch is de OECD over die inflatie niet erg gerust, getuige haar *Economic survey* over de Verenigde Staten, dat vorige week vrijdag verscheen. Niettemin constateert ze daarin met vreugde dat de economische vooruitzichten in de VS het

afgelopen halfjaar zijn verbeterd, voornamelijk vanwege een versterking van de vraag en vanwege een nieuw beleid.

Minder gerust is de OECD over de economie van West-Duitsland. Dat is vreemd, want dit land is één van de weinige die erin geslaagd zijn de inflatie tot een aanvaardbaar peil terug te dringen. De verwachte effecten daarvan bleven echter uit. In het veertien dagen geleden verschenen *Economic survey* over West-Duitsland constateert de OECD dat het Duitse ondernemingsklimaat is verzwakt vanwege kostenstijgingen en onzekere verkoopverwachtingen. *The Economist* van 30 juli jl. concludeerde naar aanleiding hiervan met recht dat het grootste probleem van de Duitsers is de ondernemers te overreden weer te gaan investeren. Het geringe effect van de Duitse anti-inflatiepolitiek op de werkgelegenheid zal velen aan het denken moeten zetten. In dit verband wil ik wijzen op een studie van het Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung, verschenen in zijn *Wochenbericht* van 5 mei jl. Daaruit blijkt dat ondanks de Duitse politiek om de inflatie terug te dringen via een verkleining van het financieringsstekort van de overheid met DM 9,5 mrd., de werkloosheid in 1976 met 1 punt toenam (220.000 arbeidsplaatsen verdwenen en 50.000 arbeidsplaatsen werden niet gecreëerd). De Duitse regering probeert dit nadelige effect thans terug te draaien door middel van een vierjarig investeringsprogramma van DM 16 mrd.

Uit het vorenstaande blijkt dat er meer moet gebeuren dan het terugdringen van de inflatie en de arbeidskostenstijgingen, waarop de OECD bij voortdurende hamert, om de economie weer in goede banen te leiden. Wát er dan meer moet gebeuren, is evenwel onduidelijk. Wél is het duidelijk dat eenzijdige maatregelen onvoldoende zijn. Uit het in mei verschenen rapport, dat een commissie onder voorzitterschap van McCracken voor de OECD opstelde, *Towards full employment and price stability*, blijkt dat er een pakket van fiscale en monetaire maatregelen nodig is 1). Enerzijds kan het nodig zijn de collectieve-lastendruk te verminderen, anderzijds kan er behoefte zijn aan stimulering van de vraag. De pas verschenen *Economic outlook* volgt deze aanbevelingen reeds. Zij volgt geenszins de aanbevelingen van de monetaristische Shadow European Economic Policy Committee, die er bij haar op aandrang uitsluitend de collectieve uitgaven te verminderen en een vaste geld-groei-regel te entameren. De aanbevelingen van de OECD zijn echter nog niet overtuigend. Wanhoop heeft nog te veel de overhand.

L. Hoffman

Gegevens van enkele OECD-landen a)

	Groei bruto nationaal produkt in %, 1977	Werkloosheid 1e kwartaal 1977, in % b)	Stijging consumptie- prijs in %, 1977
Grote landen			
Canada	3 (3,5)	7,8	7,25 (6,5)
Duitsland	4 (3,5)	4,6	3,75 (4)
Engeland	1 (1,5)	5,5	15,25 (13)
Frankrijk	3 (3)	4,3	9 (8,75)
Italië	2,25 (-0,5)	6,8	19,75 (20,5)
Japan	5,5 (6)	1,9	8,75 (9,5)
Verenigde Staten	5,25 (4,5)	7,4	5,75 (5,25)
Kleine landen			
België	2,75 (2,5)	6,1	8 (8,75)
Denemarken	1 (1,75)	7,8	9,5 (9)
Nederland	3,5 (3,25)	4,7	7,25 (6,75)
Noorwegen	5,5 (7)	0,9	9 (8,5)
Zweden	1 (2,25)	1,7	11 (9)
OECD	4 (3,75)	5	8,25 (7,75)

a) Volgens OECD, *Economic outlook*, juli 1977; de cijfers tussen haakjes zijn volgens de *Outlook* van december 1976.

b) Nationale definitie, dus niet geheel vergelijkbaar.

1) Zie over dit rapport: W. Sidré, Het McCracken-rapport, een toekomstige bestseller?, *ESB*, 20 juli jl., blz. 683.

Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i> Economische wanhoop	749
Column Competitiviteitsvermogen, door Prof. Dr. F. Rogiers	751
<i>Drs. P. B. de Ridder:</i> De huidige werkloosheid, ook een afzetprobleem	752
<i>Prof. Dr. R. Slot:</i> Inflation accounting	755
Vacatures	757
<i>Dr. W. Tims:</i> Schuldenproblemen in de armste ontwikkelingslanden	758
Toets op taak Het samenspel bij de voorbereiding en de uitvoering van de Rijksbe- grooting, door Drs. J. I. R. Kindt	761
Rectificatie	764
Boekennieuws Prof. Dr. F. de Roos e.a.: Het internationale monetaire stelsel, door Prof. Dr. C. J. Rijnvos	764
J. J. A. van Doorn en C. J. Lammers: Moderne sociologie, door Prof. Dr. J. Berting	766
Mededelingen	767

Van die voorgenomen bezuinigingen in de overheidsuitgaven, zouden ze alle Nederlanders een abonnement op ESB kunnen geven.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM:

STRAAT:

PLAATS:

Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement):

Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan*: ESB,
Antwoordnummer 2524
ROTTERDAM

Handtekening:

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.*

Redacteur-secretaris: L. Hoffman.

*Adjunct-redacteur-secretaris:
L. van der Geest.*

*Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.*

*Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.*

*Abonnementsprijs: f. 130,— per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f. 88,40
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.*

*Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945,
of op bankrekeningno. 25.50.56.877 van
Bank Mees & Hope NV, Coolsingel 93,
Rotterdam, t.n.v. Economisch Statistische
Berichten te Rotterdam.*

*Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,—
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 122945
t.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.*

Advertentieverkoop:

*Roelants/EPR
Postbus 53021
2505 AA Den Haag
Telefoon (070) 50 33 00
Telex 33101*

*Alle orders worden afgesloten en
uitgevoerd overeenkomstig de
Regelen voor het Advertentiewezen.*

*Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut*

*Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.*

Onderzoekafdelingen:

*Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek*

*Dit adres alleen gebruiken voor opgeven van abonnementen.

Competitiviteitsvermogen

Sedert vorig jaar maakt men zich in België — en dit zowel van overheidswege als van patronale zijde — ernstige zorgen over concurrentiepositie en -vermogen van het Belgische bedrijfsleven. Het is dan ook niet te verwonderen dat de (toenmalige) minister van Economische Zaken op 14 oktober 1976 aan de Centrale Raad van het Bedrijfsleven gevraagd heeft „een advies (te) willen uitbrengen over de concurrentiepositie van onze economie en de oorzaken zou willen nagaan die hebben geleid of die kunnen leiden tot een verslechtering van onze concurrentiepositie t.o.v. onze voornaamste partners op de binnenlandse markt, zowel als op de internationale markten”.

Op 8 juli 1977 besloot de CRB (die ook de bestaande Bedrijfsraden bij het onderzoek had betrokken) zijn werkzaamheden met een zeer verdeeld advies 1), waarvan men eigenlijk zou kunnen zeggen dat het hoofdzakelijk een zoeken inhoudt naar 1. een bruikbare definitie van het begrip competitiviteit; 2. de elementen en factoren die erop inwerken en/of determineren en 3. de middelen die kunnen worden gehanteerd voor een verbetering van concurrentiepositie en dito -vermogen.

Reeds bij het begin merken sommige leden op dat er geen algemeen geldende definitie blijkt te bestaan en dat de term „nationale” competitiviteit misleidend is, vermits het een aggregaat betreft met een te verscheiden sectoriële, regionale en bedrijfsgebonden inhoud. Derhalve is voorbehoud t.o.v. indexcijfers die pogen er een maatstaf van te geven zeker geboden. Andere leden zien de mededingingspositie van een economie bepaald door de (verkoop)prestaties op de internationale markten, zowel als op de binnenlandse markt en verband houdend met de producties van goederen en diensten in hoeveelheden en tegen prijzen die een normale bezetting van de productiecapaciteit en een hoge werkgelegenheid waarborgen. Verder wordt gesteld dat het mededingingsvermogen in laatste instantie is het vermogen van een volkshuishouding om zich in de internationale economische context op de voordeligst mogelijke plaats te handhaven. Men kan dan ook wel vaststellen dat de CRB de moeilijkheid uit de weg tracht te gaan, maar dezelfde constatering kan worden gemaakt voor de studies van de OESO, de ECE-UNO en andere. Telkens blijft men vrij „vaag” zoals: „La compétitivité d'une économie nationale peut être

définie comme sa capacité d'affronter la concurrence internationale”... „être en mesure de bien répondre à la demande mondiale est sans doute un facteur de compétitivité pour une économie” 2), terwijl F. Prades meent dat „la compétitivité d'une économie face au marché international peut être assimilée à sa capacité d'attirer une part relative de plus en plus importante de ce marché” 3).

Concurrentiepositie en -vermogen zijn alleszins complexe begrippen, doordat zij verschillende en soms zelfs tegenstrijdige aspecten vertonen. Als zodanig moet dan ook rekening worden gehouden met een groot aantal elementen en factoren, en dit zowel van kwantitatieve aard (o.m. loon- en andere kosten, wisselkoersen, omvang van de binnen- en buitenlandse vraag) als van kwalitatieve aard (o.m. kenmerken en kwaliteiten van het produkt, bedrijfsbeheer, promotie-inspanningen, industriële politiek van de overheid). Het is dan ook begrijpelijk dat verschillende competitiviteits-indicatoren worden gehanteerd: vergelijkende indexcijfers van de ontwikkeling van de loonkosten per eenheid produkt, indicatoren van de kosten per geproduceerde eenheid, indicatoren van de industriële structuur, het (relatieve) tekort op de handels- en dienstenbalans, de ruilvoet, prestatie-indicatoren op basis van de ontleding van de marktaandelen en ook wel de rentabiliteit van de uitvoersector en der ondernemingen.

T.a.v. deze globale, meestal macro-economische, indicatoren worden in de technische bijlage IV een aantal fundamentele bezwaren aangevoerd, die hierop neerkomen dat elk slechts een deel-aspect van het probleem belicht en telkens zeer voorzichtig moet worden geïnterpreteerd. Zo wordt de bij economen vertrouwde ruilvoet als maatstaf bijna geheel — en terecht — van de hand gewezen.

Wanneer een beoordeling moet worden gegeven over de concurrentiepositie blijven de gesprekspartners eveneens sterk van mening verschillen. Van vakbondszijde verwerpt men de mening dat de loonkosten aansprakelijk zouden zijn, maar dat aard van uitvoerpakket en bedrijfsbeleid fout zijn; de patronale zijde legt de klemtoon op de ongunstige evolutie van de loonkosten per eenheid produkt. Er is ook geen unanimitie te vinden voor de vaststelling dat het Belgisch competitiviteitsvermogen achteruit is gegaan, hoewel de verschillende indicatoren die werden onderzocht alle in dezelfde richting wijzen. Deze vaststelling wordt nog bevestigd door de OESO 4); tijdens de periode 1960-1973 was er voor België een jaarlijkse groei van het marktaandeel van 1%, maar tijdens de periode 1973-1976 een verlies van 1,5% 5).

Het advies draagt eigenlijk heel weinig suggesties aan voor de verbetering van de concurrentiekracht van het Belgische bedrijfsleven. Wel wordt gewezen op de noodzaak dat de overheid: 1. het stelsel van financiële steun aan de uitvoer zou aanvullen en de tekortkomingen wegwerken; 2. een actievare industriële politiek zou voeren; 3. herstructurering zou bevorderen; 4. meer oog zou hebben voor de KMO (midden- en kleinbedrijf). Belangrijker is m.i. dat er een onderzoek naar het competitiviteitsvermogen heeft plaatsgevonden, waardoor er een bewustwording is ontstaan en dat, zonder dat dit uitdrukkelijk wordt gezegd, ernaar wordt gehandeld door de sociale gesprekspartners, ten einde tot een herleving van de concurrentiekracht te komen.

1) CRB, *Advies betreffende de concurrentiepositie van de Belgische economie*, Brussel, 8 juli 1977, 45 blz. + technische werkdocumenten 1 t/m IV + 9 sectorale bijlagen (die sectoriële documenten werden als zodanig niet nader onderzocht door de Raad en dienen dan ook als aanvullende informatie te worden beschouwd).

2) Gérard Lafay, *Compétitivité, spécialisation et demande mondiale*, *Economie et Statistique* (INSEE), No. 80, juli-augustus 1976, blz. 25.

3) F. Prades & J. Salas, *L'évolution de la compétitivité dans les principales économies industrialisées*, *Bulletin de l'IRES*, no. 23, maart 1975, blz. 1 en *Evolution de la position compétitive de la Belgique sur le marché international*, *Nota van Instituut de recherches économiques* (IRES), UC Leuven, 1976, blz. 1.

4) *Perspectives économiques de l'OCDE*, no. 21, juli 1977, tabel 38, blz. 103.

5) Ter vergelijking: Nederland: 1960-1973 + 1%, 1973-1976 — 1%; V.K.: 1960-1973 — 3,25% en 1973-1976 — 1,75% (dus relatieve verbetering).

De huidige werkloosheid, ook een afzetprobleem

DRS. P.B. DE RIDDER

De verklaring van de huidige werkloosheid wordt de laatste tijd vooral gezocht aan de aanbodzijde van de economie. Door een simulatie met behulp van het VINTAF-model toont Drs. De Ridder, werkzaam bij het Centraal Planbureau, aan, dat de huidige werkloosheid ook een afzetprobleem is. Een bevredigende verklaring is echter alleen mogelijk indien beide invalshoeken in aanmerking worden genomen.

Inleiding

Sedert een aantal jaren bevindt de werkloosheid zich in ons land op een bijna ongekend hoog niveau. Alleen gedurende de vooroorlogse depressie kwamen werkloosheidscijfers voor die nog lagen boven de huidige aantallen. Een oppervlakkige vergelijking tussen toen en nu doet evenwel onvoldoende recht aan de bijzonder slechte arbeidsmarktomstandigheden van vandaag de dag. De sterke toeneming van onder meer de deelneming aan het onderwijs en de uitbreiding van het aantal arbeidsongeschikten hebben in de voorbije vijf jaren het aanbod van arbeid niet onaanzienlijk afgeremd in zijn groei. Bedroeg tussen 1970 en 1975 de toeneming van de beroepsbevolking nog geen 20.000 per jaar, in de periode 1960—1970 waren dat er jaarlijks ruim 50.000, zonder dat er tussen beide tijdvakken een noemenswaardig verschil bestond in de natuurlijke groei van de beroepsbevolking. Zo bezien geven de huidige werkloosheidscijfers nog een geflatteerd beeld van de werkelijke situatie, te meer daar door een sterke verruiming van de steunverlening aan in moeilijkheden verkerende bedrijven een groot aantal arbeidsplaatsen vooralsnog in stand wordt gehouden. Duidelijk blijkt in ieder geval dat er sprake is van een tekort aan effectieve vraag naar arbeid. Zo daalde in de bedrijvensector de werkgelegenheid in de periode 1970—1975 met jaarlijks gemiddeld bijna 25.000 manjaren, waar in de jaren zestig een jaarlijkse toeneming van gemiddeld bijna 45.000 manjaren werd gerealiseerd.

De verklaringen die gegeven zijn voor deze opmerkelijke ombuiging in de werkgelegenheidstrend lopen tot op heden vrij sterk uiteen. Ruwweg kan in de discussie omtrent de achterliggende oorzaken van deze ontwikkeling een tweetal stromingen worden onderscheiden, die welhaast diametraal tegenover elkaar staan. De ene stroming kiest voor een Keynesiaanse verklaring van de huidige werkgelegenheidsproblematiek en wijst erop dat in vergelijking met de jaren zestig het expansietempo van onze economie aanmerkelijk is vertraagd. De andere stroming zet daar een neo-klasseke benadering tegenover, waarin de oorzaak van de terugvallende vraag naar arbeid wordt gelegd bij een duidelijke verandering in het stijgingstempo van de relatieve beloning van arbeid.

In dit artikel nu zal gepoogd worden beide theoretische invalshoeken nader tot elkaar te brengen. Dat zal echter niet gebeuren door middel van het formuleren van een nieuw model, maar aan de hand van een bestaand empirisch macro-model, nl. het zogenaamde VINTAF-model 1). De neo-klasseke jaargangen-benadering neemt daar, waar het gaat om de werkgelegenheidsverklaring, een centrale plaats in, maar Keynesiaanse elementen c.q. effectieve vraag zijn evenzo duidelijk vertegenwoordigd.

In de volgende paragraaf zal met behulp van dit model een globale vergelijking worden gemaakt tussen de jaren zestig en de eerste helft van de jaren zeventig, althans voor zover het gaat om de ontwikkeling in beide tijdvakken van een tweetal bijzonder belangrijke determinanten van het uiteindelijke niveau van de economische activiteit: de wereldhandel en het financieringssaldo van de overheid. Er zal op vanzelfsprekend tentatieve wijze worden nagegaan in hoeverre afwijkende bewegingen in deze twee variabelen het werkgelegenheidsbeeld hebben gedomineerd. Of anders gezegd, gezien wordt tot op welke hoogte vanuit een Keynesiaanse optiek de huidige arbeidsmarktproblematiek kan worden verklaard.

Een modelsimulatie voor de periode 1970—1975

Wordt een vergelijking getrokken tussen de perioden 1960-1970 en 1970-1975 voor de volume-expansie van de wereldhandel en het financieringssaldo van de overheid, dan zijn opmerkelijke verschillen te traceren. Tabel 1 geeft daarvoor een overzicht.

Tabel 1. Wereldhandel en financieringssaldo overheid

	1960/1970	1970/1975
	gem. percentages	
Gemiddelde groei wereldhandelsvolume	9,1	5,9
Financieringssaldo overheid a)	-4,0	-2,7

a) Transactiebasis, in % van het nationaal inkomen.

De gemiddeld geringere groei van de wereldhandel in de tweede periode wordt in overwegende mate bepaald door de recessie van 1974-1975. In beide jaren te zamen werd een volumegroei gerealiseerd die weinig van nul afweek. Anders is in dezelfde periode het tijdpad van het financieringstekort waaruit een anti-cyclisch patroon kan worden afgeleid: laag in de jaren 1972, 1973 en 1974, scherp stijgend in 1975. Desalniettemin lag het gemiddelde overheidstekort in de jaren zeventig met ruim 2,5% van het nationaal inkomen aanmerkelijk onder

1) Een macro-model voor de Nederlandse economie op middellange termijn (VINTAF-II). Occasional Paper no. 12, Centraal Planbureau, april 1977.

het niveau dat in de periode 1960—1970 werd gerealiseerd (4%). Een stringent begrotingsbeleid lag aan dit verschil ten grondslag met als onvermijdelijke consequentie een ten opzichte van de jaren zestig remmende invloed op het niveau van de economische activiteit.

Gegeven de hiervoor gesignaleerde verschillen in twee voor de bepaling van het niveau en de ontwikkeling van de economische activiteit in onze economie zo belangrijke grootheden, lijkt er alle aanleiding te bestaan na te gaan, welke de ontwikkelingen in onze economie zouden zijn geweest, wanneer deze ombuigingen niet hadden plaatsgevonden. Technisch is dat voor de volume-expansie van de wereldhandel een eenvoudige zaak; in plaats van de gerealiseerde gemiddelde groei van 6% wordt in de modelsimulatie gedurende een periode van vijf jaar een groeitrend van 9% ingezet. Moeilijker ligt het bij de verwerking van het uitgangspunt, het financieringstekort van de overheid gedurende vijf achtereenvolgende jaren te fixeren op 4% van het nationaal inkomen.

Allereerst dient bedacht te worden dat een bijstelling van de volumegroei van de wereldhandel niet onbelangrijke consequenties heeft voor het overheidsbudget. Immers, de belastingbasis neemt aanzienlijk toe, terwijl daarnaast in de uitgaven sfeer aanpassingen noodzakelijk zijn in verband met wijzigingen in lonen, prijzen en werkloosheid. Een en ander leidt tot een nog gunstiger financieringsbeeld, waardoor de initiële ruimte voor budgettaire expansie, gemeten ten opzichte van de 4%, aanmerkelijk toeneemt. Daarnaast dient een keuze te worden gemaakt in welke richting deze initiële budgettaire ruimte wordt aangewend, met andere woorden: verlagen van belastingen, dan wel het verhogen van uitgaven. Bij wijze van werkhypothese is hier gekozen voor een bijstelling van het uitgavenverloop en wel die uitgaven die in de jaren zeventig heel duidelijk onder druk hebben gestaan, t.w. de materiële overheidsbestedingen 2). Was namelijk in de periode 1960/1970 nog sprake van een volumegroei bij deze uitgavencategorie van 6,5 à 7%, in de vijf jaren daarna kon een volumedaling van ruim 1% per jaar worden waargenomen. De verhoging van het uitgavenniveau is nu zo verwerkt, dat, met inachtneming van deze zogenaamde inverdieneffecten, het financieringstekort in elk jaar van de simulatieperiode ex post 4% van het nationaal inkomen bedraagt.

Cruciale variabelen in deze hypothetische becijferingen zijn de werkgelegenheid en de werkloosheid. In dat verband lijkt het zinvol de werkgelegenheidsrelatie die in het VINTAF-model geïncorporeerd is, nog kort toe te lichten. Zij is van de volgende gedaante:

$$a = a^* - 0,5 (1 - q) a^* + 4,5$$

a = werkgelegenheid in bedrijven;

a^* = arbeidsplaatsen in bedrijven;

q = bezettingsgraad van de geïnstalleerde productiecapaciteit, gemeten als quotiënt van feitelijke productie en productiecapaciteit.

Herleiding van bovenstaande relatie in relatieve eerste verschillen onder de voorwaarde van volledige bezetting in de uitgangssituatie geeft:

$$a = a^* + 0,5 \Delta q.$$

De hier gepresenteerde werkgelegenheidsrelatie beschrijft de vraag naar arbeid wanneer sprake is van een aanbodoverschot aan arbeid 3). In de jaren na 1970 was daarvan bij voortduring sprake.

Uit deze vraagfunctie voor arbeid blijkt dat het aantal arbeidsplaatsen — gedetermineerd door nieuwe investeringen en veranderingen in de levensduur van reeds geïnstalleerde kapitaalgoederen — bepalend is voor het niveau van de werkgelegenheid, althans wanneer sprake is van volledige bezetting van het productie-apparaat. Veranderingen in de bezettingsgraad hebben evenwel een niet onaanzienlijke in-

vloed op de ontwikkeling van de vraag naar arbeid; bezettingsgraadveranderingen die in overwegende mate het directe gevolg zijn van wijzigingen in de bestedingen. Alleen hieruit al blijkt dat het niveau van de bestedingen van wezenlijke invloed is op de vraag naar arbeid en dat sprake moet zijn van een misverstand, wanneer wordt gesteld dat de hier op neoklassieke leest geschoeide analyse geen rekening zou houden met Keynesiaanse elementen.

Zoals reeds eerder werd gezegd, is met behulp van het VINTAF-model nagegaan welke de ontwikkelingen in onze economie zouden zijn geweest, wanneer in de jaren 1971 tot en met 1975 de wereldhandel een volume-acces van ruim 9% per jaar had vertoond en de materiële overheidsbestedingen te zamen met de additionele lasten t.b.v. de woningbouw een zodanig niveau hadden gekend dat het financieringstekort van de overheid 4% van het nationaal inkomen zou hebben bedragen. In tabel 2 wordt een vergelijking gemaakt tussen de realisaties in de betrokken periode en de op basis van de ingebrachte veronderstellingen gesimuleerde anti-monde.

Tabel 2. Enige kerngegevens, 1970/1975

	Realisatie	Simulatie
	gem. % mutaties	
Volume particuliere consumptie	3 à 3,5	3,5
Volume bedrijfsinvesteringen	-0,5	0,5
Volume autonome bestedingen a)	-0,5	5,5
Volume goederenuitvoer	7	9
Volume goederenimport	3 à 3,5	6 à 6,5
Productievolumen bedrijven	3 à 3,5	4 à 4,5
Werkgelegenheid bedrijven	-0,5	0
Loonvoet bedrijven	14	15
Prijspeil particuliere consumptie	9 à 9,5	10 à 10,5
Prijspeil goederenuitvoer	8,5	9
Bezettingsgraad	-1 à -0,5	0
	niveaus 1975	
Werkloosheid (X 1000 personen)	205	120
Saldo lopende rekening betalingsbalans (mrd. gld.)	4	3,5
Arbeidsinkomensquote b)	96	93
Financieringstekort overheid c)	4,5	4
Belastingdruk c)	31,6	32,2
Premiedruk c)	20,9	20

a) Incl. investeringen in woningen.

b) Gecorrigeerd voor delfstoffenwinning enz.

c) In % van het nationaal inkomen

Blijkens de uitgevoerde simulatie zou de volume-ontwikkeling in onze economie aanmerkelijk expansiever zijn geweest dan feitelijk is gerealiseerd. Dat ligt ook voor de hand, want er is noch een internationale recessie noch een belangrijke terugval van de binnenlandse autonome bestedingen verondersteld. Gepaard aan een meer expansieve volumebeweging gaat een scherper oplopen van het algemeen inflatietempo. Zowel lonen als prijzen stijgen meer; desalniettemin kan in de simulatie een lager niveau van de arbeidsinkomensquote worden bereikt. Duidelijk is daarbij de parallel met de beweging in de bezettingsgraad, of anders gezegd, een deel van de nu tot en met 1975 opgetreden stijging van de arbeidsinkomensquote is het gevolg van onderbezettingsverliezen.

Een duidelijke lijn is eveneens te trekken van de bezettingsgraad naar de werkgelegenheid en dus de werkloosheid. De verbetering in de werkgelegenheid bedraagt ten opzichte van de realisatie in 1975 bijna 120.000 manjaren, waarvan ca. 2/3

2) Hierbij is eveneens rekening gehouden met overheidsbijdragen in de sfeer van de woningbouw. Er is aangenomen dat het woningbouw-niveau in dezelfde mate wordt bijgesteld als de materiële overheidsbestedingen met dien verstande dat de daarmee verbonden extra budgettaire last 50% bedraagt van de totale bijstelling in de sfeer van de woningbouw.

3) Zie voor een uitvoeriger beschouwing omtrent deze specificatie: H. den Hartog, Th. C. M. J. van de Klundert en H. S. Tjan. De structurele ontwikkeling van de werkgelegenheid in macro-economisch perspectief. *Werkloosheid, Preadviezen voor de Vereniging voor de Staatshuishoudkunde*, 1975, blz. 49-110.

het gevolg is van een verbetering in de bezettingsgraad. De werkloosheid zou onder die omstandigheden circa 85.000 manjaren lager zijn uitgekomen, omdat onder invloed van de verbeterde arbeidsmarktomsomstandigheden extra arbeidsaanbod zou zijn opgeroepen dat een deel van de additionele werkgelegenheid zou hebben geabsorbeerd.

In vergelijking met de feitelijke volume-expansie gedurende de jaren zeventig treedt een zichtbare verbetering op. Gelegd evenwel naast het volumebeeld dat voor de jaren zestig is gerealiseerd, zijn nog wel enige verschillen aan te wijzen, want ondanks een zelfde groeitrend voor de wereldhandel en ondanks een ongewijzigd niveau van overheidstekort blijven productie- en werkgelegenheidsontwikkeling aanmerkelijk achter bij wat eerder werd bereikt.

Voor een deel hangt dit samen met de in de recent achter ons liggende jaren opgetreden appreciatie van de gulden, waardoor exportmogelijkheden afnamen en binnenlandse productie werd vervangen door invoer. Voor een ander deel kan de geringere productiegroei verklaard worden uit een aanzienlijke vertraging in het groeitempo van de bedrijfsinvesteringen. Bedroeg in de jaren zestig de gemiddelde groei-voet van bedrijfsinvesteringen ca. 7%, blijkens tabel 2 verschilt deze in de gesimuleerde wereld weinig van nul. De reden voor deze stagnerende ontwikkeling kan niet gelegen zijn bij een te lage bezettingsgraad, want die wijkt in de beschouwde periode na aanpassing voor buitenlandse en autonome binnenlandse vraaguitval weinig van één af. Veel meer moet de oorzaak worden gezocht bij de trendmatig dalende rendementsposities van het bedrijfsleven. Daardoor kwamen de investeringen duidelijk onder druk te staan, als gevolg waarvan de werkgelegenheidsproblematiek aanzienlijk werd verscherpt. Immers, naast de versnelde afstoot van oude arbeidsplaatsen voegde zich een nieuw element, een dalende creatie van nieuwe arbeidsplaatsen. Terzelfder tijd betekende

de scherpe, zich over een vrij lange reeks van jaren uitstreckende daling van de investeringsquote een niet te verwaarlozen verlies aan zowel capaciteits- als productiegroei van 1 à 1,5% per jaar.

Enige slotopmerkingen

Uit het voorafgaande dient zich de, zij het tentatieve, conclusie aan dat vraaguitval op zowel de buitenlandse als de binnenlandse markt in niet onbelangrijke mate het werkloosheidsbeeld mede hebben bepaald. Dat is geen verrassende conclusie, maar wellicht wel voor degenen die stellen dat in de modellen van het Centraal Planbureau de economische problematiek van vandaag de dag (te) eenzijdig wordt belicht. Ook blijkt dat de rendementsdaling die in de jaren zeventig verscherpt doorzette voor een niet onbelangrijk deel het gevolg was van vraaguitval.

Echter, ook na aanpassing voor de forse terugval bij de bestedingen blijft de problematiek van stijgende werkloosheid en dalende rendementen bestaan, zij het minder scherp dan feitelijk heeft plaatsgevonden. Met name het aantal van 120.000 werklozen geeft een geflatteerde voorstelling van zaken. Een in verhouding tot de jaren zestig uiterst bescheiden toeneming van het arbeidsaanbod heeft in de periode 1970-1975 ertoe bijgedragen dat de werkloosheid geen grotere afmetingen heeft aangenomen. Voor een niet onbelangrijk deel zijn de gevolgen van een tekort aan werkgelegenheid elders zichtbaar geworden. Enerzijds in een niet onbelangrijke toeneming van de onderwijsdeelname, anderzijds in een welhaast spectaculair te noemen uitbreiding van het aantal arbeidsongeschikten. Veel duidelijker wordt de werkgelegenheidsproblematiek dan ook, wanneer de cijfers van de werkgelegenheid zelf in oenschou worden genomen. Immers ook

Ter versterking van zijn secretariaat vraagt de Sociaal-Economische Raad een

ACADEMISCH GEVORMD MEDEWERKER(STER)

De werkzaamheden van hem/haar zullen liggen in het vlak van de adviserende taak van de Raad met betrekking tot de algemeen sociaal-economische politiek waarbij, naast het conjunctuurbeleid, de economisch-structurele vraagstukken in toenemende mate de aandacht vragen.

Het is de bedoeling dat de aan te trekken functionaris, in nauwe samenwerking met de coördinator voor de sector nationaal sociaal-economisch beleid, zelfstandig het secretariaat voert van commissies die, ter voorbereiding van de door de Raad uit te brengen adviezen, zijn c.q. worden ingesteld.

Het voeren van het secretariaat houdt in het verzamelen van de vereiste informatie, het in overleg met de voorzitters van de desbetreffende commissies opstellen van nota's en het redigeren van de uit te brengen adviezen.

In verband met het vorenstaande is een gedegen economische opleiding (universitair) — bij voorkeur in de algemeen economische richting — vereist alsmede capaciteiten om zelfstandig te werken en een goede redactionele vaardigheid. Voorts maakt de aard van de werkzaamheden in SER-verband het wenselijk, dat hij/zij zich kan inleven in de in ons land bestaande maatschappelijke verhoudingen. Voorwaarde is ook, dat kandidaten reeds over de nodige praktische ervaring in de aangegeven richting beschikken.

Salariëring overeenkomstig de belangrijkheid van deze functie met als grenzen f 57.000,— tot f 84.000,—. Inpassing boven het minimum is, afhankelijk van capaciteiten, zeker niet uitgesloten.

Een psychologisch onderzoek kan onderdeel uitmaken van de selectieprocedure.

Schriftelijke sollicitaties met informatie over opleiding en werkzaamheden onder de letters ME aan het hoofd personeelszaken van de SER, Bezuidenhoutseweg 60, Den Haag.

Inflation accounting

PROF. DR. R. SLOT*

Vanwege de toenemende inflatie dringt steeds meer het besef door dat een puur nominalistische jaarrekening te kort schiet in haar informatieve taak, een getrouw beeld te geven van vermogen en resultaat. Over de mogelijkheden het nominalisme te vervangen door het substantialisme bestaat evenwel nog geen eensluidende opvatting. Theoretici geven verschillende mogelijkheden en in de jaarverslagen heerst mede daardoor onduidelijkheid over de toegepaste „inflation accounting”. Prof. Dr. R. Slot, hoogleraar bedrijfseconomie aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, zet een en ander uiteen.

Inleiding

De versnelling van de inflatie in de jaren zeventig heeft in ons land en ook elders de belangstelling voor het probleem van de winst- en vermogensbepaling een nieuwe stimulans gegeven. In toenemende mate dringt het besef door dat een puur nominalistische, uitsluitend op de historische kostprijs gebaseerde jaarrekening te kort schiet in haar informatieve taak, een getrouw beeld te geven van vermogen en resultaat.

Verschuiven de wegen staan open om hierin verbetering te brengen. Een vergaande mogelijkheid is, de ondeugdelijk geachte jaarrekening volgens het nominalisme geheel te laten vervallen en in plaats daarvan in de jaarrekening een vorm

na aanpassing voor autonome vraaguitval resulteert een uiteindelijke uitbreiding van de werkgelegenheid in bedrijven die weinig van nul verschilt. Een uitkomst die nog steeds in schril contrast staat met de werkgelegenheidsaccessen in de jaren zestig. Daar ligt dan ook de reden, waarom sedert enkele jaren naast Keynesiaans georiënteerde verklaringen voor de werkgelegenheid de neo-klassieke aanbodtheorie operationeel is gemaakt. Niet alleen operationeel waar het gaat om de versnelde vervanging van arbeid door kapitaal, maar ook waar de creatie van arbeidsplaatsen door nieuwe investeringen aan de orde is.

Beide invalshoeken behoeven ook niet concurrerend met elkaar te zijn, veel meer vullen zij elkaar aan. Immers, alleen dan is het mogelijk gebleken een bevredigende verklaring te vinden voor de niet te ontkennen negatieve trend in de werkgelegenheid die in de voorbije jaren zichtbaar is geworden.

P.B. de Ridder

van substantialistische winst- en vermogensbepaling („inflation accounting”) toe te passen, zoals de vervangingswaardemethode, de geldwaardecorrectiemethode e.d. 1). In ons land wordt dit sinds vele jaren o.a. bepleit door aanhangers van de vervangingswaardetheorie. Eén van hen, G.L. Groeneveld, bracht onlangs de uitspraak op zijn naam, dat de jaarrekening op basis van de uitgaafprijs (historische kostprijs) „eigenlijk valsheid in geschrifte” is 2). Veel minder radicaal is de meest recente stellingname van het z.g. Tripartite Overleg 3). Volgens zijn vijfde *Voorontwerp van beschouwingen* van december 1976 verdient het de voorkeur, balans en resultatenrekening te baseren op de actuele waarde 4), indien deze van de waarde op basis van de historische kostprijs belangrijk afwijkt; de voornaamste cijfers berekend op de grondslag van de historische kosten dienen dan in de toelichting te worden opgenomen. De teneur van deze uitspraak is ongeveer dezelfde als die van het eerder verschenen, nogal gerucht makende Sandilands-rapport (1975). Dit Engelse rapport culmineerde in de aanbeveling, de officiële jaarrekening te baseren op „current cost accounting”, hetwelk in de meeste gevallen neerkomt op toepassing van de vervangingswaarde; gegevens op basis van de historische kostprijs kunnen dan als aanvulling worden opgenomen. De commissie-Morpeth, die het werk van de Sandilands-commissie in praktische richtlijnen moest omzetten, voegde daar een jaar later onder andere de aanbeveling aan toe, de jaarrekening ook aan te vullen met een overzicht van de ontwikkeling van het eigen vermogen, gecorrigeerd voor de geldontwaarding.

Nog minder vergaand waren de opvattingen neergelegd in het *Discussie-ontwerp nr. 6 - Behandeling van prijsfluctuaties* van het International Accounting Standards Committee (IASC). In dit ontwerp van januari 1976 werd een voorkeur uitgesproken voor basering van de jaarrekening op de vervangingswaarde en/of verwerking daarin van de verandering in het algemene prijsniveau; de mogelijkheid deze informatie te verstrekken als aanvulling bij een jaarrekening op nominalistische basis werd echter open gelaten. Veelzeggend is dat zelfs dit ontwerp het niet heeft gehaald. De standaard die in maart jl. werd vastgesteld, houdt slechts het voorschrift in dat de wijze waarop in de jaarrekening met prijsfluctuaties reke-

* Voor hun kritische opmerkingen bij het concept van dit artikel zijn wij Drs. J. G. Geverink en Drs. R. M. Vijn erkentelijk.

1) Voor een overzicht hiervan zie men van schrijver dezes (e.a.) *De ontwikkeling van het winstbegrip*, Leiden, 1977.

2) *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde*, december 1976, blz. 645.

3) Het Tripartite Overleg is het in 1971 gevormde overlegorgaan van de Commissies jaarverslaggeving van de Raad van Nederlandsche Werkgeversverbonden, het Overlegorgaan Vakcentrales en het NIVRA.

4) Dit is de vervangingswaarde, of de opbrengstwaarde indien deze lager is.

ning is gehouden, moet worden toegelicht; subsidiair, dat wanneer geen rekening is gehouden met prijsfluctuaties, hiervan uitdrukkelijk melding moet worden gemaakt 5).

Inflation accounting; drie varianten

In ons land toont de praktijk nog zeer overwegend een traditioneel beeld. Van veruit de meeste ondernemingen heeft de officiële jaarrekening nog geheel of in hoofdzaak een nominalistisch karakter; nog slechts bij een betrekkelijk bescheiden aantal ondernemingen is deze jaarrekening geheel of voor het grootste deel gebaseerd op de vervangingswaarde 6). Enkele grote ondernemingen, met name Akzo, DSM en Hoogovens, kwamen van dit laatste in het recente verleden zelfs terug. Anderzijds neemt het gebruik toe — op zich zelf o.i. een gelukkige ontwikkeling — om bij de officiële jaarrekening aanvullende gegevens te verstrekken op basis van actuele waarden, dus van „inflation accounting”. De actuele-waardemethode komt in verschillende varianten voor; elk daarvan correspondeert met een andere instandhoudingsdoelstelling (continuïteitscriterium). De drie voornaamste varianten zijn naar wij menen:

1. het aan het eind van de periode benodigde eigen vermogen is gelijk aan het eigen vermogen aan het begin van die periode, vermeerderd met de gehele waardestijging (gerealiseerd en ongerealiseerd) van de materiële activa (klasieke vervangingswaardemethode);
2. het aan het eind van de periode benodigde eigen vermogen is gelijk aan het eigen vermogen aan het begin van die periode, gecorrigeerd met het percentage van de specifieke prijsstijging (eventueel voor zover gerealiseerd);
3. als 2 maar nu wordt gecorrigeerd met het algemene prijsstijgingspercentage 7).

Voor elk van deze varianten is voorts de vraag van belang, of en hoe wordt rekening gehouden met latente belasting-schuld.

Praktische toepassing

Van een vijftal ondernemingen vermelden wij in het onderstaande overzicht enkele officiële cijfers over 1976, gebaseerd op de historische kosten, met daarnaast aanvullende gegevens op basis van „inflation accounting” 8). Uit de toelichtingen die de jaarverslagen geven blijkt het volgende:

Kon. Olie. De resultaten worden herberekend voor inflatie op basis van de huidige koopkracht van het pond sterling. Daarom wordt het officiële winstcijfer gecorrigeerd met behulp van een algemeen prijsindexcijfer en wel het Britse prijsindexcijfer voor de kleinhandel. Rekening wordt gehouden met verliezen op de monetaire activa enerzijds en met winsten op het vreemde vermogen anderzijds. Uit deze gegevens valt af te leiden dat dit concern de derde variant van „inflation accounting” toepast.

Over latente belastingen in verband met de herrekening wordt in het jaarverslag niets meegedeeld. Wel wordt opgemerkt, dat de herberekende waarden der materiële activa niet maatgevend zijn voor hun actuele waarde. Toch prefereren men voorshands de algemene koopkracht-benadering en wel totdat een alternatieve, duidelijk omschreven en algemeen aanvaarde methode beschikbaar is. Bij de besprekingen met de bevoegde officiële instanties zal de nadruk worden gelegd op de noodzaak, „matiging te betrachten in de snel groeiende en vaak tegenstrijdige eisen waaraan de verslaggeving moet voldoen”. (Jaarverslag 1976, blz. 31).

Unilever. De resultaten op basis van historische kostprijzen worden herleid tot die op basis van de vervangingswaarde. Toegepast lijkt te worden de eerste variant van „inflation accounting”. Met betrekking tot latente belastingsschulden wordt in dit verband in het jaarverslag niets meegedeeld.

	Nettowinst 1976 na belasting (× f. 1 mln.)		Rentabiliteit eigen vermogen 1976 na belasting (in %)	
	officieel	aanvullend	officieel	aanvullend
Kon. Olie	£ 1.300	770	21,1	6,8
Unilever	f. 1.337	553	15,8	?
Akzo	f. 6	- 125	0,2	- 3,9
DSM	f. 132	57	7,3	?
NSU	f. 103	- 9	6,2	- 4,2

Opgemerkt wordt dat over de definitie van het instandhoudingsbegrip nog grote meningsverschillen bestaan. De recente Engelse voorstellen (van de Sandilands-commissie en de Commissie-Morpeth) vermelden verscheidene mogelijkheden. De meningsvorming over moet nog grotendeels plaatsvinden, aldus het jaarverslag over 1976 (blz. 61). Daarom wordt het raadzaam geacht, zich tot de gegeven opstelling te beperken.

Akzo. De actuele waarden zijn berekend op basis van het prijsniveau van 1976. Aan het eigen vermogen is toegevoegd de waardestijging van de materiële activa minus de hierop drukkende latente belasting (jaarverslag 1976, blz. 46 e.v.). Hier vindt dus toepassing van de eerste variant plaats, met dien verstande evenwel dat de „Herwaardering” niet wordt verhoogd met de volle waardestijging, maar met een — onbekend — deel daarvan.

DSM. Op de nettowinst wordt een inflatiecorrectie toegepast door in de winstverdeling als eerste post een „reservering voor vervanging van activa” op te voeren 9). Over 1976 werd het ronde bedrag van f. 75 mln. gereserveerd. De voor inflatie gecorrigeerde winst wordt aangeduid als „verdeelbare winst” (Jaarverslag 1976, blz. 8). Bij de vaststelling van de genoemde reservering wordt o.a. rekening gehouden met de mate waarin de materiële activa zijn gefinancierd met eigen vermogen (id. blz. 41). Dit lijkt het meest op toepassing van de tweede variant van „inflation accounting”. Over latente belastingsschuld wordt in dit verband niets meegedeeld.

NSU. De materiële activa worden herwaardeerd op basis van de gemiddelde prijsstijging van de afgelopen twintig jaar. Op deze herwaardering wordt een latente belastingsschuld van 40% in mindering gebracht. Evenals bij Akzo komt deze methode het meest overeen met de eerste variant, waarbij in dit geval het eigen vermogen slechts wordt verhoogd met 60% van de waardestijging (jaarverslag 1976, blz. 32).

Enige conclusies

a. Opvallend is de terughoudendheid die in de hier besproken jaarverslaggedeelten wordt betracht ter zake van het leveren van een eigen bijdrage tot de meningsvorming over

5) Zie *De Accountant* van mei 1977, blz. 467.

6) Zie J. Klaassen, *De vervangingswaarde; theorie en toepassing in de jaarrekening* (over 1971); het rapport *Vijftig jaarverslagen van het Economisch Instituut afd. bedrijfs-economie te Utrecht* (over 1973); de onderzoeken van het NIVRA (over 1973 en 1975) en het artikel in *ESB* van 1 juni 1977 van Van Putten en Beckman (over 1975).

7) Zie hierover verder *De ontwikkeling van het winstbegrip*, de paragrafen 5, 16, 19 en 20 voor variant 1, paragrafen 8, 10, 15, 19 en 20 voor variant 2 en de paragrafen 4, 9, 11, 19 en 20 voor variant 3.

8) De cijfers zijn alle rechtstreeks of na enige herleiding (Unilever) ontleend aan de jaarverslagen. De door Akzo gepubliceerde cijfers zijn vóór aftrek van buitengewone baten en lasten (f. 159 mln. negatief). Unilever en DSM geven (helaas) geen informatie over het belangrijke kengetal van de REV, gecorrigeerd voor de inflatie. De aanvullende opstelling maakt bij Akzo en DSM expliciet deel uit van de jaarrekening. Bij Kon. Olie, Unilever en NSU is dit niet het geval. Maar Kon. Olie voorziet zijn aanvullende berekening wel van een (afzonderlijke) accountantsverklaring.

9) Ook Akzo corrigeert in beginsel de winstverdeling bij de winstverdeling (sinds 1973); over 1975 en 1976 verviel deze correctie echter daar de nettowinst negatief was.

„inflation accounting”. Men kan het betreuren dat deze vooraanstaande ondernemingen aldus hun licht onder de korenmaat zetten, maar blijkbaar achten zij het gepubliceerde jaarverslag niet het juiste forum voor deze discussie.

b. Voor elk der vijf ondernemingen verschillen de aanvullende cijfers zeer belangrijk van de officiële; welbeschouwd geven zij telkens een heel ander beeld van de winstgevendheid der onderneming. De modale lezer van het jaarverslag kan hierdoor wellicht in onzekerheid en verwarring gebracht worden. Als de officiële cijfers blijkbaar aanvulling of correctie behoeven, zo kan hij zich afvragen, welke waarde kan hij er dan nog aan toekennen? Zijn ze wellicht sterk geflatteerd en geven de aanvullende cijfers een juistere, of misschien zelfs de juiste informatie?

c. De toelichting van de jaarverslagen bij de actuele-waardecijfers maken o.i. niet steeds voldoende duidelijk, op welke wijze men de resultaten voor inflatie heeft gecorrigeerd. Deze toelichting behoeft daarom naar onze mening in de meeste gevallen stellig veel verbetering. Met name expliciete vermelding van het gehanteerde continuïteitscriterium lijkt ons noodzakelijk.

d. Niettemin komt ons de conclusie gerechtvaardigd voor, dat de vijf ondernemingen de „inflation accounting” elk op een andere wijze lijken toe te passen. Bij gebrek aan eenstemmigheid over het winstbegrip behoeft dit niet te verwonderen. Vooralsnog behoort tot de verworvenheden van de bedrijfs-economie nu eenmaal niet, dat zij ons heeft toegerust — ook voor tijden van inflatie — met *het* juiste winstbegrip; zij het dat sommige aanhangers van een bepaald stelsel van mening zijn dat dit wel het geval is en dat „de steen der wijzen” (10) reeds lang gevonden is. Ook nationale en internationale afspraken hieromtrent, die tot een zekere uniformering van de winstbepaling zouden kunnen leiden, ontbreken nog en zoals reeds bleek zijn de vorderingen ook op dit punt weinig indrukwekkend.

Het voorgaande betekent, dat de gebruikers van jaarverslagen als hier besproken — waaronder de overheid, werkne-

mers, vermogensverstrekkers en de financiële pers — niet alleen twee soorten winstcijfers naast elkaar gepresenteerd krijgen, maar ook, dat de voor inflatie gecorrigeerde cijfers door hen moeilijk te doorgronden zijn, daar er blijkbaar verscheidene correctiemethoden bestaan, die tot zeer uiteenlopende uitkomsten kunnen leiden. Ook het gegeven overzicht wijst in die richting. Het is zelfs mogelijk, bijvoorbeeld wanneer men de methode zou kiezen waarbij de gehele waardeestijging van de materiële activa tot de winst wordt gerekend voor zover deze activa zijn gefinancierd met vreemd vermogen (vgl. de tweede hierboven genoemde variant), dat de winst volgens „inflation accounting” die volgens de historische-kostprijsmethode benadert en in bepaalde gevallen overtreft (11) (12).

De gebruikers van jaarverslagen zullen voorshands met deze moeilijkheden moeten zien te leven. Maar dit legt op de ondernemingen dan wel de taak, de voorlichting hierover in het jaarverslag zo goed mogelijk te doen zijn en met name duidelijk uiteen te zetten, welke methode van „inflation accounting” is toegepast, op welke wijze dit is geschied en vanuit welke ondernemingsdoelstelling. Zoals de zaken nu staan is de communicatie tussen onderneming en maatschappij (ook) in dit opzicht stellig voor verbetering vatbaar. Dit klemte te meer waar het hier gaat om de cruciale kwestie van de hoogte van het ondernemingsrendement.

R. Slot

10) H.C. van Straaten, *Inhoud en grenzen van het winstbegrip*, Leiden, 1957, blz. 96.

11) Dit laatste is het geval als het bedrag van de ongerealiseerde waardeestijging van het materiële actief groter is dan het bedrag van de correctie van het eigen vermogen. Zie hierover verder *De ontwikkeling van het winstbegrip*, blz. 74 e.v. Ook volgens een recent Amerikaans onderzoek kan de winst volgens „replacement cost accounting” die volgens de nominalistische methode overtreffen; als oorzaak daarvan wordt evenwel genoemd een snelle ontwikkeling van de technologie (*Business Week* van 20 juni 1977, blz. 85).

12) Dit kan ook van betekenis zijn voor de problematiek van de fiscale winstbepaling.

Vacatures

Funcitie:	Bij:	Blz.:
<i>ESB van 20 juli</i>		
Gewoon hoogleraar in de huishoudkunde	Landbouwhogeschool Wageningen	II
Medewerker bedrijfs-economie	NV Nederlandse Gasunie Groningen	III
Econoom (onderzoek gezondheidszorg)	Nederlands Instituut voor praeventieve geneeskunde Leiden	III
<i>ESB van 27 juli</i>		
Academicus (bedrijfs-econoom of jurist)	Ministerie van Financiën	IV
Wetenschappelijk medewerker studiedienst	CBS	IV
Plv. Hoofd (afd. Statistiek en Documentatie)	Ministerie van Landbouw en Visserij	IV
Ervaren Organisatiemedewerk(st)er	Academisch Ziekenhuis Rotterdam	724
Organisatiemedewerk(st)er	Academisch Ziekenhuis Rotterdam	724
Macro-econoom/econome	Teldersstichting	724
Wetenschappelijk onderzoeker econometrie	TH Eindhoven	II
Landeconomen	Wereldbank	III

Funcitie:	Bij:	Blz.:
Projecteconomen	Wereldbank	III
Researcheconomen	Wereldbank	III
Directeur van Financiën	Gemeente Eindhoven	724
Twee organisatie-adviseurs	Gemeente Eindhoven	722
<i>ESB van 3 augustus</i>		
Medewerker (econoom)	Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven	II
Directeur Stafdirectie doelmatigheid en bouwzaken	Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen	748
Directeur instellingen van wetenschappelijk onderwijs	Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen	748
Wetenschappelijk medewerker Landbouw-economisch Instituut	Ministerie van Landbouw en Visserij	748
Hoofd bureau financiële planning	Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening	III
Hoofd afdeling financieel-economische zaken	Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening	III

Schuldenproblemen in de armste ontwikkelingslanden

DR. W. TIMS

In ESB van 6 juli j.l. besteedde Dr. Tims aandacht aan de ontwikkeling van de schuldenpositie van ontwikkelingslanden in het algemeen. Thans gaat de auteur, verbonden aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, in op de schuldenproblemen van de armste ontwikkelingslanden. Hij laat zien dat er grote verschillen zijn.

De structuur van de economieën van de ontwikkelingslanden varieert in grote mate met het niveau van het gemiddeld (per capita) inkomen. Deze verschillen komen tot uitdrukking in productie en consumptie, maar eveneens in de mate van deelname aan het internationale handels- en kapitaalverkeer. Wanneer de scheidinglijn — noodzakelijk arbitrair — getrokken wordt bij een hoofdelijk inkomen van \$ 200 per jaar 1), dan kan de volgende vergelijking worden gemaakt, in afgeronde aantallen en bedragen (waarbij overigens de olie-exporterende landen en China buiten beschouwing blijven):

Tabel 1. Vergelijking ontwikkelingslanden

	Ontwikkelingslanden met hoofdelijk inkomen	
	beneden \$ 200	van \$ 200 en hoger
Bevolking (in miljoenen)	1.060	660
Hoofdelijk inkomen, groeps-gemiddelde (\$)	100	500
Uitvoer als % van BNP, 1975	8	18
Investerings als % van BNP, 1975	14	22
Gemiddelde jaarlijkse groei, 1955-1975 (%)		
Bruto nationaal produkt	3,5	5,7
Bevolking	2,5	2,7
Inkomen per hoofd	1,0	3,0
Totaal uitstaande buitenlandse schuld, als % van BNP, 1975	19	20
Schuldendienst als % van BNP, 1975	1,4	2,9

De gegevens hierboven geven duidelijk aan hoe groot de verschillen zijn; de armste landen omvatten twee-derden van de totale bevolking, met een kwart van de totale productie en inkomens. Zij hebben niet alleen een duidelijk lager investeringspeil, maar nemen ook in veel mindere mate deel aan de internationale handel. Hoewel de uitstaande buitenlandse schuld ongeveer gelijk is als percentage van het nationaal produkt, is het geringe uitvoerpeil van de armste landen er oorzaak van dat schulden uitgedrukt als percentage van de uitvoer aanzienlijk groter zijn in de armste landen. Daar staat tegenover dat de schulden van de armste landen veel geringere lasten met zich brengen door zachtere voorwaarden: de schuldendienst bedraagt maar een derde van de last (t.o.v. uitstaande schuld) vergeleken met de meer ontwikkelde ont-

wikkelingslanden. Maar ook in dit opzicht speelt de geringere deelname van de armste landen aan het internationale handelsverkeer een belangrijke rol: de schuldendienst als percentage van de uitvoer verschilt maar weinig tussen de twee groepen, waarbij de zachte voorwaarden die gelden voor de armste landen worden gecompenseerd door het lage niveau van hun uitvoer.

De groep van armste ontwikkelingslanden bestaat in hoofdzaak uit de landen van Zuid-Azië en van Afrika ten zuiden van de Sahara. Daarbij voegen zich verder de beide Yemen's, Haiti, Laos, Cambodja en Vietnam. Hoewel Indonesië en Nigeria behoren tot de olie-exporterende landen maken beide naar hoofdelijk inkomen gerekend ook deel uit van de groep van armste landen. Dit leidt tot een bijzondere positie die ook afzonderlijk moet worden gezien. In de algemene discussie van de armste landen blijven de beide olie-exporterende landen daarom buiten beschouwing.

Betalingsbalanspositie

Voorlopige ramingen van de betalingsbalanspositie van de armste landen in 1976 kunnen worden gemaakt op basis van gedeeltelijke statistische informatie over zowel de internationale handel als sommige elementen van het kapitaal en deviezenverkeer. Dergelijke gegevens wijzen op een mogelijke verkleining van het tekort op lopende rekening, van ruim \$ 6 mrd. in 1975 tot omstreeks \$ 5 mrd. in het afgelopen jaar. Deze verbeterde positie is in hoofdzaak te danken aan een belangrijke verbetering van het uitvoervolume (een stijging van omstreeks 7%) en een kleine wijziging ten gunste van deze landen in hun ruilvoet. Maar deze schattingen houden toch in, dat het tekort op lopende rekening hoog is gebleven en de behoefte aan buitenlands kapitaal eveneens aanzienlijk was, met name als rekening wordt gehouden met het feit dat de deviezenreserves nog matig toenamen. Daar staat tegenover dat, in reële termen, deze landengroep er in 1976 duidelijk slechter aan toe was dan bijvoorbeeld in 1970; als voor prijswijzigingen tussen 1970 en 1976 wordt gecorrigeerd, dan blijkt het volume van de uitvoer belangrijk te zijn afgenomen, terwijl het invoervolume eveneens daalde; de netto-kapitaalbalans in 1976 vertegenwoordigt dus, ondanks de aanzienlijke nominale stijging slechts een matig grotere internationale koopkracht dan in 1970; de netto kapitaalimport is niet voldoende gestegen om het ruilvoetverlies te compenseren, waardoor het invoervolume moest worden beperkt. De kerngegevens en schattingen voor 1976 zijn in onderstaande tabel 2 samengevat en aangevuld met een vereenvoudigde opstelling van de kapitaal- en deviezenrekening.

1) In VS dollars van 1973.

Tabel 2. Verkorte betalingsbalans van de ontwikkelingslanden met een hoofdelijk inkomen beneden \$ 200 in 1974, voor de jaren 1970-1976 a) (in miljarden US \$)

	1970	1973	1976 b)	1976 in prijzen van 1970 c)
Uitvoer, goederen en diensten	8,3	11,1	15,8	7,7
Invoer, goederen en diensten	11,1	15,0	21,3	10,4
Netto ontvangen overdrachten	0,5	0,7	0,8	0,4
Saldo op lopende rekening	-2,3	-3,3	-4,7	-2,3
Particuliere investeringen	0,1	0,2	0,2	
Schenkeningen	1,1	1,8	3,1	
Midden- en lange-termijnleningen (netto e)				
a. officieel kapitaal	1,2	1,6	3,7	
b. particulier kapitaal	0,1	—	—	
Trekkingen op het IMF	-0,2	—	0,5	
Overig kapitaal, netto e)	—	0,1	—	
Toeneming (= -) reserves	—	-0,4	-2,8	
Saldo kapitaal- en deviezenrekening	2,3	3,3	4,7	

- a) Exclusief Indonesië en Nigeria.
 b) Voorlopige ramingen.
 c) Gedefleerd met invoerprijzen; gemeten naar volume steeg de uitvoer met \$ 0,2 mrd. van 1970 tot 1976, terwijl de verslechtering van de ruilvoet de koopkracht van de uitvoer (in termen van invoer) verminderde met \$ 0,8 mrd.
 d) Inclusief netto-factorinkomens.
 e) Na aftrek van aflossingsbetalingen.

Tabel 3. Indicatoren van de schuldenpositie per land in 1975

	Uitstaande schuld 31 december 1975			Rente en aflossing verschuldigd over de periode 1977 t/m 1980 a)		
	in mln. \$	\$ per hoofd van de bevolking	als % van het BNP	in mln. \$	als % van de uit- voer in 1975	als % van de uitstaande schuld b)
India	(1) 13.220	(2) 22	(3) 14	(4) 2.878	(5) 14	(6) 5
Pakistan	4.826	70	49	1.252	28	7
Zaire	1.892	77	54	1.463	32	19
Bangladesh	1.622	21	18	392	24	6
Soedan	980	63	22	842	37	22
Afghanistan	787	46	37	161	18	5
Sri Lanka	724	53	36	314	13	11
Tanzania	863	58	34	144	7	5
Kenya	629	47	22	164	4	8
Birma	354	12	11	108	15	7
Ethiopië	381	14	13	115	9	8
Overige landen	3.482	24	16	1.047	9	8
Totaal	29.760	28	19	8.880	15,5	7,5

- a) Op schulden uitstaand per 31 december 1975; schuldenbetalingen op nieuwe leningen na die datum zijn hierin dus niet begrepen. Kolommen (5) en (6) zijn jaargemiddelden.
 b) Uitstaande schuld per 31 december 1975.

Het deel van de kapitaalvoer waarop rente en aflossing van toepassing zijn is in de afgelopen zes jaar belangrijk gestegen, van \$1,3 mrd. in 1970 tot \$1,7 mrd. in 1973 en \$3,7 mrd. in 1976. Uit tabel 2 blijkt eveneens dat korte-termijnkapitaal nauwelijks een rol speelt; vervolgens is het gebruikelijk de positie van een land t.o.v. het IMF bij analyses van schulden buiten beschouwing te laten. De overblijvende netto-invoer van midden- en langlopende leningen heeft in de periode 1971-1976 in totaal ongeveer \$16 mrd. bedragen, waardoor de uitstaande schulden van deze landen naar schatting zijn gestegen van \$17 mrd. aan het einde van 1970 tot omstreeks \$33 mrd. aan het einde van 1976, iets meer dus dan een verdubbeling in zes jaar. De daarop verschuldigde rente en aflossing is in iets mindere mate gestegen — van \$1,1 mrd. in 1970 tot \$2,2 mrd. in 1976 — omdat de voorwaarden iets verder verbeterden. Als aangenomen wordt dat het tekort op lopende rekening in de jaren tot 1980 ongeveer \$6 mrd. zou bedragen — een matige nominale stijging die echter in reële termen waarschijnlijk een vermindering betekent — dan zou de totale schuld verder oplopen tot omstreeks \$50 mrd. Het feitelijk beloop zal afhangen van het aandeel van de schenkingen dat in de afgelopen jaren is toegenomen. De schulden dienst zou dan omstreeks \$3,5 mrd. gaan belopen in 1980.

Rente en aflossing

De lasten van rente en aflossing te zamen, gemeten als percentage van de uitvoeropbrengsten, veranderen maar in geringe mate als het gemiddelde voor deze groep landen wordt gezien. Dit daalde in de afgelopen vijf jaren van iets boven, tot iets onder 12% — als gevolg van inflatie die de waarde van de uitvoer verhoogde terwijl schuldenlasten nominaal zijn vastgelegd — en zal waarschijnlijk over de komende jaren weer geleidelijk boven de 12% komen. Maar in dat opzicht zijn de omstandigheden van land tot land duidelijk verschillend. De mate waarin dat het geval is, en waarin dit invloed uitoefent op de beoordeling van de waarde van voorstellen tot algemene vermindering van de schuldenlast van deze landen, kan het best worden beoordeeld aan de hand van een korte cijferopstelling per land. Enkele kerngegevens zijn daartoe samengebracht in tabel 3; deze hebben betrekking op het jaar (of jaareinde van) 1975 waarvoor volledige statistische gegevens bekend zijn. De beschikbare gegevens voor 1976 die hierboven werden gebruikt, suggereren dat de conclusies niet anders zouden zijn op basis van meer recente gegevens. Met andere woorden, de schuldenpositie van elk van de landen heeft zich gedurende 1976 niet gewijzigd in een mate die de waarde van een analyse op basis van 1975 zou aantasten.

Tabel 3 brengt duidelijk de grote verschillen naar voren die van land tot land kunnen worden opgemerkt. Het eerste deel van de tabel (kolommen 1 t/m 3) geeft een indicatie van de relatieve en absolute omvang van de in het verleden ontvangen leningen. De landen met naar verhouding grote schulden (per hoofd van de bevolking en als percentage van het bruto nationale product) zijn Pakistan, Zaire, Soedan, Afghanistan en Sri Lanka; de geringere schulden van de overige landen zijn voornamelijk toe te schrijven aan hun zelfstandigheid van een jongere datum 2) — met name de Afrikaanse landen, maar ook Bangladesh — terwijl voor India een uitzonderingspositie geldt. Het laatstgenoemde land draagt weliswaar veertig procent van de totale schulden van ontwikkelingslanden, maar omvat tevens bijna 60 procent van hun totale bevolking. Hoewel India een van de „oudste” hulpontvangende landen is, heeft het land nooit een aandeel in de hulpverlening gehad in overeenstemming met de grootte van de bevolking of in overeenstemming met de omvang van het ontwikkelingsprobleem van het land.

De mate waarin deze schulden een last vormen, hangt af van de gemiddelde leningsvoorwaarden en van de benodigde buitenlandse valuta, waarin rente en aflossing moeten worden voldaan. Gegevens daarover zijn samengevat in de tweede helft van de tabel (kolommen 4 t/m 6). De percentages in kolom 6 geven een beeld van de relatieve hardheid van de leningsvoorwaarden en het is duidelijk dat daarbij aanzienlijke verschillen op te merken zijn. Terwijl voor de meeste landen de voorwaarden zeer concessioneel blijken te zijn, waar rente en aflossing samen tussen 6 en 12% van de uitstaande schuld bedragen, blijken deze aanmerkelijk harder te zijn voor Zaire en Soedan. Het eerste land heeft in de afgelopen jaren grote leningen gesloten, tegen commerciële voorwaarden, in de internationale kapitaalmarkt en bleek niet in staat de daaraan verbonden lasten op te brengen in de loop van 1975.

De daaropvolgende reorganisatie van de schuldenlast heeft weliswaar de positie op de korte termijn verbeterd, maar ten koste van grotere lasten in de komende jaren. De situatie in de Soedan geeft eveneens aanleiding tot zorg, maar de oorzaak in dat geval is een omvangrijk pakket van recente leningen vanuit officiële bronnen in het Midden-Oosten, bestemd voor landbouwontwikkeling. Er is nauwelijks enige twijfel aan de

2) De relatief hoge bedragen per hoofd voor Tanzania en Kenya zijn resultaat van leningen aan de Oostafrikaanse Gemeenschap (EAC) die voor éénderde elk aan deze landen zijn toegerekend.

bereidheid van Soedans nieuwe crediteuren om leningsvoorwaarden te verzachten, als dat voor Soedan nodig zou blijken, met name omdat de leningen tot doel hebben Soedan te ontwikkelen tot graanoverschotland, voor export naar het Midden-Oosten.

De gegevens in kolom 5 — schuldendienst als percentage van de uitvoer — laten zien dat niet alleen landen met relatief grote schulden, of met relatief harde voorwaarden, in moeilijkheden kunnen raken; daarnaast speelt ook het niveau van de uitvoer — en impliciet de uitvoergroei in het verleden — een voorname rol. De schuldenlast als druk op de uitvoeropbrengsten komt in de gevallen van Pakistan en Afghanistan duidelijk voort uit de omvang van hun schulden, niettegenstaande herhaalde overeenkomsten in het verleden tot vermindering van hun schuldenlasten. Maar tabel 2 laat zien dat Birma en India haast even zware schuldenlasten dragen als Afghanistan; dat komt omdat de uitvoer van Birma en van

India een veel kleiner deel van het nationaal produkt is, vergeleken bij Afghanistan. Datzelfde geldt in nog sterkere mate voor Bangladesh, waar een relatief kleine schuld op zeer gunstige voorwaarden toch een grote druk legt op de betalingsbalans. Het tegendeel is het geval voor Sri Lanka, waar een relatief grote schuld op matig concessionele voorwaarden geen probleem oplevert, omdat de uitvoer naar verhouding groot is. Datzelfde geldt voor Kenya en voor Tanzania.

Schuldenregelingen

Een algemene schuldenregeling voor deze landen, waarbij ieders schuld op dezelfde voet zou worden verminderd, is daarom niet de meest effectieve wijze van hulpverlening voor deze landen. De schulden aan particuliere crediteuren (belangrijk met name voor Zaïre) zouden in elk geval afzonderlijk

OD205

adviseurs voor planologie
architectuur en landschap bv

OD205 is een adviesburo dat gemeenten en gewesten in het hele land adviseert op het gebied van ruimtelijke ordening, de sociaal-economische ontwikkeling en het beheer en de inrichting van natuur en landschap. Daarnaast is OD205 een architectenburo.

Wij vragen een:

planoloog

Econoom, economisch geograaf of regionaal econoom met enige jaren praktische ervaring.

Wij bieden:

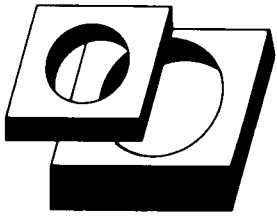
een aantrekkelijke en gevarieerde functie binnen een werkgemeenschap die de mogelijkheid biedt om in teamverband met een grote mate van zelfstandigheid inventief te werken aan beleidsadviezen en/of plannen voor opdrachtgevers in binnen- en buitenland.

Sollicitaties kunnen worden ingediend bij de direktie van het buro.

Verdere informatie over de inhoud en de betekenis van deze functie kan door eventuele gegadigden telefonisch worden ingewonnen bij drs. N. T. Hangelbroek, tel. 015-131915, toestel 140.

OD205

adviseurs voor planologie
architectuur en landschap bv
Delft Postbus 2890

Het samenspel bij de voorbereiding en de uitvoering van de Rijksbegroting

DRS. J. I. R. KINDT

De verantwoordelijkheid voor de opstelling, de wijziging en het beheer van de begrotingen voor de verschillende ministeries berust in de eerste plaats bij de minister die het beheer voert over de desbetreffende begroting. De minister van Financiën heeft daarbij echter ook bepaalde wettelijke bevoegdheden. Ten slotte is het de ministerraad die zich krachtens het voor dat college geldende Reglement van Orde met elk wetsontwerp, dus ook de ontwerp-begrotingen, moet kunnen verenigen en die een uitspraak moet doen als er in deze geschillen zijn tussen de ministers.

Op 1 januari 1978 treedt een nieuwe comptabiliteitswet, de Comptabiliteitswet-1976 (Cw 1976), in werking ter vervanging van de Comptabiliteitswet-1927 (Cw 1927). De begroting voor 1978 zal dus de eerste begroting zijn die is opgesteld overeenkomstig de voorschriften van de nieuwe wet. Voorts zijn er de laatste jaren een aantal regelingen vastgesteld en gepubliceerd die mede het samenspel bij de voorbereiding en de uitvoering van de rijksbegroting beïnvloeden. We denken hierbij aan de spelregels voor het stringente begrotingsbeleid, de spelregels voor het meerjarige begrotingsbeleid, de regels over de meerjarenramingen en de regels inzake de heroverweging van overheidsstaken.

Ook de procedureregels inzake de beleidsanalyses (COBA) zijn ten deze van belang 1).

In hoeverre zich daarnaast in de laatste jaren een zeker „gewoonterecht” heeft ontwikkeld dat afwijkt van hetgeen vroeger gebruikelijk was, onttrekt zich aan de beoordeling van de buitenstaander. Niettemin lijkt het de moeite waard om met de aanbidding van de begroting voor 1978 in het vooruitzicht aan de hand van de bekend geworden regelingen na te gaan hoe het samenspel tussen vakminister, minister van Financiën en ministerraad thans is geregeld.

De opstelling van de rijksbegroting

Art. 11 Cw 1927 bepaalt dat de minister van Financiën de ontwerp-begroting aanbiedt bij de Tweede Kamer. Deze ontwerp-begroting bestaat uit de wetsontwerpen voor de begrotingen van de verschillende ministeries en van de rijksfondsen en staatsbedrijven. De minister van Financiën kan bezwaar maken tegen de inhoud van die wetsontwerpen voor zover deze hem „met het oog op de toestand van 's Rijks financiën niet toelaatbaar voorkomt”. Volgens de nieuwe wet moeten de begrotingsontwerpen der departementen voor

1 mei aan de minister van Financiën worden toegezonden. Volgens de Memorie van Toelichting (M.v.T.) wordt met het wettelijk stellen van een uiterste termijn onder andere beoogd dat de behandeling van de begroting in de ministerraad niet in het gedrang zal komen. Het bezwaar dat de minister van Financiën kan doen gelden heet nu „met het oog op het algemene financiële beleid en een doelmatig beheer van 's Rijks gelden” (art. 8, lid 2, Cw 1976). Belangrijke wijziging in de wettekst is dus dat er van een verantwoordelijkheid van de minister van Financiën voor het algemene financiële beleid sprake is en van een — blijkens de M.v.T. — coördinerende taak ter verzekering van een doelmatig beheer van 's Rijks gelden, hetgeen overigens aansluit bij de gegroeide praktijk. Dr. Koopmans noemt in een recent artikel enkele factoren van het doelmatig beheer 2): pri-

1) De beleidsanalyse en de prestatiebegroting, beide vanuit het Ministerie van Financiën geïnitieerde en gestimuleerde projecten komen hier, ondanks het grote belang ervan, niet ter sprake. Men raadplege daartoe het driemaandelijkse bericht *Beleidsanalyse* van de Commissie voor de Ontwikkeling van Beleidsanalyse.

2) Dr. L. Koopmans, De belangrijkste wijzigingen in de comptabiliteitsregels voor het rijk, *B & G*, april 1977, blz. 103.

ke behandeling verdienen, omdat de leningsvoorwaarden geheel buiten het standaardpatroon voor deze landen vallen en men zich moeilijk kan voorstellen dat internationale banken bereid zouden zijn aan een schuldenregeling voor groepen van landen deel te nemen. Vervolgens brengt de situatie in Soedan duidelijk naar voren, dat niet alleen westelijke crediteuren, maar ook de Arabische landen moeten willen meespelen om een schuldenregeling werkelijk algemeen te maken. Maar zelfs als van die twee problemen wordt afgezien, dan nog is het de vraag of een algemene schuldenregeling gewenst is. Als bijvoorbeeld de rente en aflossingsbetalingen in de jaren 1977-1980 voor alle landen met een vast percentage werden verminderd — een vermindering met bijvoorbeeld de helft komt neer op ca \$5 mrd., of \$1,25 mrd. per jaar — dan rijst de vraag of dit nodig is voor landen met lage lasten (Sri Lanka, Kenya, Tanzania, Ethiopië), dan wel voldoende voor landen met hoge lasten (met name Bangladesh, Birma, Pakistan en Afghanistan). Daarbij moet verder ook rekening worden gehouden met de behoefte

aan nieuwe leningen in de komende jaren en met het uitvoerpotentieel; beide lopen van land tot land sterk uiteen. Op grond daarvan lijkt het wenselijk schuldenregelingen te blijven maken voor landen afzonderlijk, zodat de voorwaarden kunnen worden afgestemd op specifieke behoeften, in plaats van algemene schuldenregelingen.

Ten slotte dient te worden opgemerkt, dat er grote schaarste is aan concessioneel kapitaal. Een algemene schuldenregeling zou niettegenstaande het hierboven gestelde aanvaardbaar zijn als de verzekering bestond dat de netto-hulp die op deze wijze werd verstrekt, een toevoeging zou zijn aan de bestaande kapitaalstromen naar de armste landen. Het peil van de hulp kan gezien worden als een belangrijker doel, althans op korte termijn, dan de verdeling daarvan over landen. Daarnaast zou dan tevens een herverdeling van beschikbaar concessioneel kapitaal ten gunste van de armste landen (die daarvan nu slechts 45% ontvangen) kunnen worden bepleit.

W. Tims

oriteitenbepaling, beoordeling effectiviteit en efficiency. Vindt nu de minister van Financiën het departementsvoorstel „bezwaaarlijk”, dan treedt hij in overleg met zijn collega. Slaagt het overleg niet, dan wordt de beslissing van de ministerraad ingeroepen, blijkens de M.v.T.

Bij de begrotingsvoorbereiding speelt het systeem van de meerjarenramingen een voorname rol. De nieuwe wet bepaalt, hetgeen overigens ook al gebruikelijk geworden is de laatste jaren, dat de minister van Financiën aan de ontwerp-begroting toevoegt ramingen van uitgaven en ontvangsten voor vier op het begrotingsjaar volgende jaren. Voor het eerst gepubliceerd in de miljoenennota 1975 zijn ze thans „ingeburgerd” en vormen ze het referentiekader voor de jaarlijkse begrotingsontwerpen der departementen. In de meerjarenramingen worden ingecalculereerd loon- en prijsstijgingscomponenten, bestaande wettelijke regelingen, concrete afspraken op kabinet- of ministerieel niveau, verplichtingen en kwantificeerbare exogene factoren. De meerjarenramingen dragen het kenmerk van meerjarenafspraken voor zover er — in de terminologie van de miljoenennota — beleidsveronderstellingen worden overeengekomen voor de betreffende jaren. Deze voornemens kunnen zich ook uitstrekken verder dan de maximale kabinetsperiode. Ze heten dan kennelijk ramingen 3) en hebben voor zover er geen nieuwe beleidsveronderstellingen op de langere termijn overeengekomen kunnen worden het karakter van „geextrapoleerde ramingen”. Meerjarenramingen geven een binding weer *binnen het kabinet* en voor *alle* bewindslieden 4). De begrotingsontwerpen die de vakministers voor 1 mei bij Financiën behoren in te leveren moeten worden verantwoord in termen van afwijkingen van de afspraken. Een afwijking van de meerjarenafspraken kan alleen via een nieuwe kabinetsbeslissing tot stand komen. Ergo, elke afwijking van het departementaal voorstel ten opzichte van de afspraken lijkt ondanks de „tussenschakel” van de minister van Financiën onvermijdelijk steeds om een kabinetsbeslissing te vragen.

In een rede te Leiden 5) zei minister Duisenberg twee maanden geleden, sprekend over de economie van de publieke sector, dat de „procedure van de meerjarenafspraken zich zeer wel leent voor een verantwoord huishouden”. Maar, zo ging hij verder, het blijft wikkelen en wegen, omdat er — met een nieuw kabinet — nieuwe claims op tafel worden gelegd en voorts omdat de uitgangspunten kunnen worden gewijzigd (bijvoorbeeld de één-procentsnorm, een eventuele bijstelling van het toelaatbaar geachte financieringstekort, de trendmatige reële groei van het nationaal inkomen in samenhang met het beslag

daarop door het privé-inkomen). Even later: „uit ervaring moet ik zeggen dat bezuinigen een zeer moeilijke opgave is”. En dan: „de ervaring heeft ook geleerd dat het *traditionele begrotingsoverleg* — het wikkelen en wegen — te kort schiet als kader voor het nemen van besluiten omtrent beleidsombuigingen van verder strekkende betekenis. Met name voor substantiële beleidsombuigingen is een *politiek breder draagvlak* vereist”(curs. J.K.). Hij noemt dan de procedure voor de heroverweging van overheidstaken, die nu al een paar jaar bestaat. Het is een procedure die niet meer per se met de begrotingsvoorbereiding samenvalt, maar die voortdurend thema van overleg zou moeten zijn 6). Het is een nadrukkelijk op kabinetsniveau getilde besluitvorming. Op het punt van de verschuiving van het bilateraal overleg, tussen de minister van Financiën en de vakminister, naar de ministerraad is de minister ook nog op een andere plaats ingegaan, namelijk bij de financiële beschouwingen in de Eerste Kamer op vragen van de heer Christiaan 7). Hij sprak daar over vele en zeer omvangrijke beleidsherzieningen die om een ministerraadsbeslissing hebben gevraagd. Alleen wanneer de beleidsherzieningen wat minder zwaar zouden worden in de toekomst zou volgens hem weer een iets sterker accent op het bilateraal overleg tot stand kunnen komen. Om het wikkelen en wegen verantwoord te doen plaatsvinden wees de minister in zijn rede terecht op het instrument van een goed ontwikkelde beleidsanalyse.

De wijziging van de rijksbegroting

De Cw 1927 bevat geen regelingen ten aanzien van wijzigingen van de begroting, behoudens het bekende artikel 24, volgens hetwelk onbesteed gebleven bedragen *uit* daarvoor aangewezen artikelen van de begroting mogen worden overgeschreven naar het volgende dienstjaar. De medewerking van Financiën is daarvoor vereist. Volgens de nieuwe wet zullen artikelen in de begroting worden aangewezen *naar* welke, tot een bepaald *maximum*, *schriftelijk verbonden* bedragen zullen mogen worden overgeschreven. Heel wat stringenter dus.

Het budgetrecht van de Staten-Generaal behoort ook ten aanzien van de begrotingswijzigingen tot zijn recht te komen. De bepalingen die thans in de nieuwe wet zijn neergelegd, vertonen dan ook enige gelijkenis met de bepalingen ten aanzien van de normale begroting. Het ontwerp van wet tot wijziging van de begroting, supplettoire begroting genoemd, moet tijdig bij de Tweede Kamer worden ingediend. Het initiatief komt van de betrokken minister. Deze zendt een ontwerp naar de minister van Financiën die op dezelfde wijze als bij

de begrotingsvoorbereiding „bezwaaar kan maken”.

Om een aantal weinig belangrijke begrotingsmutaties zonder inschakeling van de wetgever te kunnen verrichten, zodat het aantal wijzigingen beperkt kan blijven, is in een verruimde overschrijfgeregeling tussen begrotingsartikelen van een begrotingshoofdstuk voorzien.

Sinds 1964 (uitgezonderd 1968) verschoont omstreeks de maand juni een zogeheten voorjaarsnota. Dit jaar zijn er zelfs twee verschenen. Daarin wordt een overzicht gegeven van de noodzakelijk geachte wijzigingen van de oorspronkelijke begroting en de betekenis ervan voor het voorgenomen beleid. Erg belangrijk zijn in dit stadium van de uitvoering van de begroting de regels voor de stringente begrotingspolitiek. Voor de begroting zijn deze gepubliceerd in de *Miljoenennota 1972* (blz. 31). Ze zijn uitgebreid tot de meerjarenafspraken in de *Miljoenennota 1975* (blz. 52). Met de invoering van de één-procentsnorm voor de stijging van de druk der collectieve lasten was een wijziging nodig en die werd gepubliceerd in de *Miljoenennota 1977* (blz. 58). De spelregels komen in het kort hierop neer. Overschrijdingen van begroting en meerjarenafspraken behoeven de voorafgaande instemming van de minister van Financiën, respectievelijk de ministerraad. Wanneer de ministerraad niet anders beslist, behoren endogene tegenvallers 8) binnen hetzelfde begrotingshoofdstuk, respectievelijk binnen de meerjarenafspraken te worden gecompenseerd. Wanneer er sprake is van exogene tegenvallers of wanneer de ministerraad zulks beslist, wordt er op alle begrotingshoofdstukken en/of meerjarenramingen bezuinigd. De wijziging in de regels in verband met de één-procentsnorm behelst de noodzaak om ook binnen middelen die als collec-

3) De *Miljoenennota 1977* spreekt over meerjarenramingen tot 1980 en over geëxtrapoleerde ramingen voor 1981. De term „afspraken” wordt niet gebezigd in tegenstelling tot vorige miljoenennota's. Blijkens de toelichting op blz. 57 liggen aan de ramingen tot 1980 beleidsveronderstellingen ten grondslag en aan die voor 1981 niet over de gehele linie.

4) Tweede Kamer, zitting 1975-1976, 13 037, nr. 6, M.v.A., blz. 9, 10.

5) Dr. W. F. Duisenberg, Theorie en/of praktijk van de economie van de publieke sector, speech ter gelegenheid van oprichtingsbijeenkomst „Centrum voor onderzoek van de economie van de publieke sector”, 1 juni 1977 Persbericht Financiën, nr. R.110.

6) Eerste Kamer, zitting 1974-1975, *Handelingen*, 17 december 1974, blz. 164.

7) Eerste Kamer, zitting 1976-1977, *Handelingen*, 21 december 1976, blz. 231.

8) Endogeen: gevolg van eigen beleidsmaatregelen op uitgaven en/of middelen. Exogeen: gevolg van externe oorzaken op uitgaven en/of middelen.

tieve lasten worden aangemerkt, te compenseren, alsmede een beperking voor de compensatiemogelijkheden in de middelen sfeer voor tegenvallers bij de uitgaven. Alleen die niet-belastingontvangsten welke niet als collectieve lasten worden beschouwd, met name de opbrengsten wegens verkoop van aardgas aan het buitenland, kunnen betrokken blijven bij de uitgavencompensaties. De regering ziet echter wel de moeilijkheden die een dergelijk compensatiebeleid op grond van de een-procentsnorm in de loop van een dienstjaar kan meebrengen. Ze vindt het wel van belang dat de compensaties opgeroepen door de een-procentsnorm zonedig in de volgende jaren tot stand kunnen worden gebracht.

Belangrijke moeilijkheden doemen natuurlijk ook op over de vraag wat nu exogeen en wat endogeen is. Vakministers zullen spoedig geneigd zijn om voor te stellen tegenvallers exogeen te verklaren. Als bijvoorbeeld de Tweede Kamer zich verzet tegen een door een vakminister voorgestelde bezuinigingsmaatregel, is dat een voldoende motief om de uitgaaf als exogeen aan te merken? En verder, zullen meevallers gemakkelijk boven water komen, als deze wellicht later nog voor endogene compensatie kunnen worden aangewend?

Zoals reeds aangestipt is er een procedure-afsprake inzake de heroverweging van overheidstaken 9). Elke minister kan bij de minister-president voorstellen indienen met betrekking tot heroverweging van overheidstaken. Daarbij hoeft hij zich niet te beperken tot het eigen beleidsterrein. Via een ambtelijke en een ministeriële voorbereidingscommissie, waarin Algemene Zaken, Financiën, Binnenlandse Zaken en het (de) betrokken departement(en) vertegenwoordigd zijn, gaan er procedurevoorstellen naar de ministerraad. Deze beslist welke onderwerpen verder zullen worden uitgewerkt, welke prioriteiten daarbij in acht moeten worden genomen en door wie de uitwerking zal geschieden. Het resultaat van de heroverweging wordt door de ministeriële voorbereidingscommissie aan de ministerraad ter behandeling voorgelegd, met daarbij een advies van de „mede betrokken” minister(s), tot wie ook wordt gerekend de minister die het oorspronkelijke voorstel heeft ingebracht. Inderdaad is dit een besluitvormingsprocedure die nadrukkelijk op kabinetsniveau is getild. Het enige voorbeeld van toepassing van de procedure dat thans bekend is, is dat van de academische ziekenhuizen.

Het beheer van de rijksbegroting

In de Cw 1927 wordt niet expliciet bepaald dat de daartoe aangewezen minister het beheer over een hoofdstuk van de begroting voert. Uit art. 86 der Grondwet is zulks wel af te leiden. Daar-

om is thans een dergelijke bepaling, die uiteraard ook in overeenstemming is met de praktijk, opgenomen in de nieuwe wet (art. 17). De vakminister heeft voor zijn beheer een politieke ministeriële verantwoordelijkheid jegens de Staten-Generaal (sedert 1848, art. 55 Grondwet) en een strafrechtelijke ministeriële verantwoordelijkheid (sedert 1840) 10). De bepaling in art. 37 van de wet 1885, die een wettelijke regeling van de geldelijke verantwoordelijkheid voorschreef, is vervallen bij de Cw 1927 (art. 100). Thans is zijn geldelijke verantwoordelijkheid jegens de Staat en derden onderworpen aan het geldende privaatrecht (met name onrechtmatige daad jegens de Staat, art. 1401 B.W.)

Bij het beheer door de vakminister moet deze rekening houden met enige voorschriften van de minister van Financiën, die daartoe krachtens de Cw 1976 bevoegd is, bijvoorbeeld ter zake van het kasbeheer en de administratie. Voorts kan de betrokken minister slechts *in overeenstemming* met de minister van Financiën het hoofd van de afdeling Comptabiliteit, het financiële centrum op het vakdepartement, benoemen.

Deze rubriek wordt verzorgd door het Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven.

Het toezicht van de minister van Financiën op de uitvoering van de begroting is in de Cw 1927 geregeld in de artikelen 12, 36 en 75 en in art. 3 van het Wetsbesluit 1945 (*Stb.* F 240). Artt. 12 en 75 belasten hem met het toezicht op de uitgaven, resp. de ontvangsten. Art. 36 levert hem een instrument om dit toezicht te effectueren, de kredietopening. In principe hebben de vakministers voor alle verplichtingen die ze aangaan en die leiden tot uitgaven ten laste van de begroting een machtiging nodig van de minister van Financiën. De minister van Financiën kan weigeren het krediet te openen op rechtmatigheidsgronden, waaronder dreigende overschrijding van het begrotingsartikel. Wanneer, in dit voorbeeld, er geen overeenstemming komt tussen Financiën en het vakdepartement, zoals een compensatie, dan is het formeel aan de vakminister om de beslissing van de ministerraad in te roepen. De minister van Financiën kan het krediet ook weigeren op doelmatigheidsgronden, althans zo lijkt dat af te leiden uit verschillende passages in de oude en de nieuwe wet en de toelichtingen erop. In zo'n geval moet volgens de Cw 1927 de minister van Financiën de beslissing van de ministerraad inroepen. Tot slot wordt in

het Wetsbesluit geregeld dat ambtenaren van Financiën het recht hebben inlichtingen op te eisen bij alle ambtenaren en beampten in rijksdienst.

In de nieuwe wet zijn de toezichtsbeoordelingen bijeengebracht in de artikelen 27, 28 en 30. In de formulering van het toetsingscriterium (art. 27, lid 2) wordt gesproken over „mede het algemene financiële beleid”. Met „mede” wordt blijkens de M.v.T. gedacht aan een toezicht op de rechtmatigheid en een zeker toezicht op de doelmatigheid. Een toezicht dat zich zal bewegen in de sfeer van de algemene beleidscoördinatie, de zorg voor de interne samenhang in de rijksdienst. Het instrument van de kredietopening is gewijzigd. De minister van Financiën moet vooraf artikelen van uitgaaf aanwijzen ten laste waarvan geen verplichtingen mogen worden aangegaan dan nadat hij daarmee heeft ingestemd. Het gaat om begrotingsartikelen waarbij het niet mogelijk was bij de begrotingsvoorbereiding voldoende inzicht te verkrijgen in de besteding dan wel om ter zake van de besteding genoegzame afspraken te maken. Dit zullen volgens de M.v.T. vooral investeringen, bepaalde subsidies en bijdragen zijn. De praktijk van de kredietopening heeft zich al een heel eind in die richting bewogen. Voor vele begrotingsartikelen wordt krediet gegeven voor het hele jaar. Opmerkelijk is dat in de nieuwe wet een regeling betreffende conflicten tussen vakminister en minister van Financiën achterwege is gelaten. In de toelichting wordt verklaard dat het vanzelfsprekend is geworden dat ministers een onderling meningsverschil aan de ministerraad ter beslissing voorleggen. Tot slot is het belangrijke recht van de minister van Financiën om inlichtingen op te eisen bij ieder in rijksdienst gehandhaafd (art. 30 Cw 1976).

De rol van de ministerraad

Uit het vooraangaande zal reeds duidelijk zijn geworden dat er bij de voorbereiding, de wijziging en het beheer van de rijksbegroting voortdurend wegen openstaan om een geschil tussen de minister van Financiën en de vakminister aan de ministerraad ter beslissing voor te leggen. Wat valt er van de ministerraad zelf te zeggen, nu blijkt dat de ministerraad als college een belangrijker rol is gaan spelen? Buiten de Grondwet, die uitgaat van een louter individuele verantwoordelijkheid, om heeft zich een ontwikkeling voltrokken

9) Tweede Kamer, zitting 1975-1976, 13 600 hoofdstuk IX A, nr. 7, nota naar aanleiding van het verslag, 3 december 1975, blz. 8.

10) Thans geregeld in art. 81, lid 4 der Grondwet en in de wet van 22 april 1855, *Stb.* 33.

Prof. Dr. F. de Roos e.a.: *Het internationale monetaire stelsel*. Serie: de moderne economie, Stenfert Kroese BV, Leiden, 1976, 346 blz., f. 49,50.

Gaande weg is in de eerste helft van de jaren zeventig het Bretton-Woodstelsel geliquideerd. De officiële inwisselbaarheid van de VS-dollar in goud op basis van de prijs welke daarvoor in 1934 was vastgesteld, kon worden gehandhaafd tot 15 augustus 1971. Voorts vervielen stabiele koersverhoudingen van belangrijke valuta's tegenover de dollar op 19 maart 1973 en daarmee behoorde het wereldgeldstelsel, waarmee wij sinds 1945 zo vertrouwd waren, tot het verleden. Aanvankelijk leek het alsof met deze gebeurtenissen een tussenperiode was aangebroken, gedurende welke een nieuw stelsel met officiële koersverhoudingen en interventie-afspraken zou worden ontworpen. Met veel ijver werden immers reeds direct na het Smithsonian Agreement van 18 december 1971 pogingen ondernomen.

Tot dusver echter leidde het een en ander nog niet tot een afgerond positief resultaat. Bijgevolg heeft het internationale monetaire stelsel in onze dagen iets tweeslachtigs. Weliswaar is het officiële streven naar een hervorming in bovenomschreven richting nog steeds intact; praktisch echter ziet het er naar uit dat — behoudens het Westeuropese slangarrangement — vooralsnog flexibele wisselkoersen als systeem zullen fungeren. Deze recente geschiedenis van en vooruitzichten omtrent de internationale monetaire verhoudingen vormen de achtergrond van de studie welke de Roos, Karsdorp, Maarse, Schep en Smits schreven.

Het internationale monetaire stelsel is een in hoofdzaak theoretische studie, welke uit vier delen bestaat. Het eerste daarvan is van historisch-beschrijvende

aard, waarbij de klemtoon is gelegd op de lotgevallen van het Bretton-Woodssysteem. Vanwege de beknoptheid (48 blz.) is het duidelijk bedoeld als een inleiding. Vervolgens vormt het tweede deel, dat is gewijd aan het „aanpassingsprobleem”, de hoofdmoot van het werk. Daarbij gaat het erom in hoeverre het betalingsbalansevenwicht bereikbaar is met gelijktijdige verwezenlijking van bepaalde economisch-politieke doelstellingen. De auteurs bespreken dit onderwerp op basis van een Keynesiaans model, waarbij de vraag wordt gesteld, in hoeverre met behulp van het financiële overheidsbeleid en de monetaire politiek betalingsbalansevenwicht en „full employment” bereikbaar zijn. Hierbij is, enigszins bevreemdend, het beroep van de overheid op de kapitaalmarkt als een vorm van monetair beleid beschouwd (blz. 58). In de voorbereidende begripsvorming is het betalingsbalansevenwicht omschreven als de situatie waarin de „externe ontvangsten en uitgaven van de niet-monetaire sectoren, van de volkshuishouding aan elkaar gelijk zijn”. Daarbij worden de overheid, de centrale bank en het geldscheppende bankwezen tot de monetaire sector gerekend. Enigszins subtiel-theoretisch is hieraan toegevoegd (blz. 67) dat bij deze omschrijving flexi-

naar een algemeen regeringsbeleid waarvoor de ministers een collectieve verantwoordelijkheid dragen 11). Volgens het Reglement van Orde voor de Raad van Ministers 12) beraadslaagt en besluit de raad over de aangelegenheden betreffende het algemene regeringsbeleid. Blijkens de M.v.T. (blz. 5 en 6) bij de begroting Algemene Zaken 1976 behoren daarbij tegenwoordig naast onder meer de wetsontwerpen — dus ook de ontwerp-begrotingswetten — tevens het bekendheid geven aan beleidsvoornemens en beleidsvoorstellen wanneer ze (onder meer) belangrijke financiële consequenties kunnen hebben. De minister-president heeft er evenwel bij het beleidsdebat van Algemene Zaken in de Eerste Kamer (3 februari 1976) op gewezen dat wat onder algemeen regeringsbeleid dient te worden verstaan aan de interpretatie van de raad zelf is overgelaten en dat besluiten hierin niet limitatief zijn. Welnu, de gezamenlijke ministers, de ministerraad, zijn verantwoordelijk voor het algemene financiële beleid voor zover het wordt geacht deel uit te maken van het algemene regeringsbeleid. Dan telt de stem van de minister van Financiën ten aanzien van het algemene financieel beleid in de ministerraad formeel niet zwaarder dan die van de andere ministers.

Met verwijzing ook naar de zware heroverwegingsprocedure, die kennelijk

moeizaam werkt, kunnen we ons afvragen of van de ministerraad mag en kan worden verwacht dat deze gemakkelijk en flexibel tot beleidsherzieningen kan komen. Bij meer frequente besluitvorming in de ministerraad lijkt over het algemeen het „non-interventiemechanisme” te gaan heersen. In de tijd van minister-president Drees was het al zo. De discussie bleef toen beperkt tot de minister van Financiën en de vakminister. „Als Minister-President moest ik zorgen dat er tenslotte een beslissing kwam, waarbij de minister van Financiën nogal eens mijn steun had” 13). De huidige minister van Financiën heeft verklaard dat het verschijnsel van de non-interventie verminderd zou zijn, bijvoorbeeld door het invoeren van de één-procentsnorm, waarmee samen gaand een beperking van de uitgaven-groei. De ministers zouden daardoor nauwer betrokken zijn bij het budgettaire beleid 14).

De minister-president heeft bij ons nauwelijks speciale wettelijke bevoegdheden. Als voorzitter van de ministerraad heeft hij er wel voor te zorgen dat er beslissingen worden genomen 15). Staken de stemmen, dan is de zijne doorslaggevend.

De minister-president en de minister van Financiën zijn de enige twee ministers die zich uit hoofde van hun functie niet kunnen onttrekken aan bemoeiingen met de financiële kant van het be-

leid van de vakministers. Of de huidige minister-president in dezelfde mate zijn steun pleegt te geven aan de minister van Financiën als de heer Drees sr. destijds, weten we niet.

J. I. R. Kindt

11) Zie ook Mr. T. Koopmans, *Compendium van het staatsrecht*, 2e druk, 1976, blz. 119.
12) *Srb.*, 1956, 309.

13) Dr. W. Drees, *De vorming van het regeringsbeleid*, Assen, 1965, blz. 94.

14) Eerste Kamer, zitting 1976-1977, *Handelingen*, 21 december 1976, blz. 231.

15) Zie ook Mr. H. van Maarseveen, *De heerschappij van de ministerraad*, 's-Gravenhage, 1969, blz. 38.

Rectificatie

In het artikel „Inflatie-theorie en theorie-inflatie” van Drs. H. J. van de Braak in *ESB* van 27 juli jl. is een storende zetfout geslopen. De auteur vertaalt in dit artikel het woord anomie met normloosheid. Dit is in de tekst normloosheid geworden, waardoor veel van de betekenis van de laatste paragraaf verloren is gegaan. Onder normloosheid verstaat de auteur het gemakkelijk omspringen met normen, terwijl normloosheid betekent de afwezigheid van normen.

bele wisselkoersen geen garantie bieden voor betalingsbalansenwicht, omdat geldscheppende banken als koper, resp. als verkoper van vreemde valuta kunnen optreden. Vanwege het koersrisico — waarvoor elke rechtgeaarde bankier hui-vert — zal dat echter steeds in beperkte mate het geval zijn.

Vervolgens breiden de auteurs hun — tot nu toe autarkische — model uit met de lopende rekening. Als deze niet in evenwicht is treedt een monetair effect op, aangezien de liquiditeitenmassa verandering ondergaat; voorts zal het desbetreffende saldo een inkomenseffect oproepen. Daarbij wordt de import afhankelijk geacht van het binnenlandse nationale inkomen, terwijl er geen verband wordt verondersteld tussen de export en het buitenlandse nationale inkomen. De opmerking dat hierdoor de analyse slechts betrekking heeft op een klein land, neemt niet weg dat im-en export methodologisch identiek zijn. De grafische weergave van het model, welke tot dusver was beperkt tot de IS- en LM-curve, wordt vervolgens uitgebreid met een B-lijn, welke de combinaties van rente en inkomen weergeeft en waarbij de lopende rekening in evenwicht is. Zolang geen kapitaalverkeer optreedt verloopt de B-lijn verticaal. Een IS/LM-snijpunt links van de B-lijn duidt op een betalingsbalansoverschot; rechts is er uiteraard een tekort.

De auteurs geven aan hun model een economisch-politieke strekking als zij de overheidsbestedingen — ter beïnvloeding van de autonome investeringen — en de monetaire politiek, ter bepaling van het liquiditeitsaanbod, als endogene variabelen opnemen. De overheidsbestedingen leiden, volgens een theoretisch wel erg gladde constructie, tot een verschuiving van de IS- langs de LM-curve, terwijl de monetaire politiek tot effect heeft dat de LM-curve langs de IS-lijn beweegt. In hoeverre is het nu mogelijk om met de overheidsbestedingen in het monetaire beleid een bepaald nationaal inkomen — hetgeen een werkgelegenheidsdoelstelling impliceert — en betalingsbalansenwicht te verwirkelijken? Bij het antwoord op deze vraag gaan de auteurs aanvankelijk uit van vaste wisselkoersen. Met uitzondering van die bijzondere situatie, waarbij het inkomen precies samenvalt met het betalingsbalansenwicht — de IS-, LM- en B-lijn hebben dan een gemeenschappelijk snijpunt — is het niet goed mogelijk om beide doelstellingen gelijktijdig te verwezenlijken. Dit spruit voort uit de omstandigheid dat de overheidsbestedingen en het monetaire beleid — wat de invloed op het nationale inkomen en de stand van de lopende rekening betreft — beide dezelfde invloed hebben, zodat zij als één instrument fungeren en niet voor het bereiken van onderscheiden doelstellingen aan-

wendbaar zijn. Vervolgens introduceren de auteurs — onder handhaving van de vaste wisselkoersen als hypothese — internationaal kapitaalverkeer voor zover dit voortspruit uit rendementsoverwegingen. Daarbij wordt de mogelijkheid overwogen om het liquiditeitsbegrip uit te breiden met de tegoeden in vreemde valuta van ingezetenen bij buitenlandse banken (blz. 91). Dit lijkt ons, vooral uit een oogpunt van statistische registratie, niet gewenst.

De introductie van het kapitaalverkeer leidt ertoe dat de B-curve niet meer verticaal, maar schuin rechts vanuit de x-as naar boven loopt, omdat een stijgende rente leidt tot netto-kapitaalimport. Het bereiken van evenwicht op de lopende rekening en een bepaald nationaal inkomen wordt nu iets gemakkelijker. Een vergroting van de overheidsbestedingen leidt tot verslechtering van de lopende rekening, alsmede tot monetaire verkrapping en kapitaalimport. Per saldo betekent dit, als de LM-curve steiler verloopt dan de B-curve, een betalingsbalansverbetering. De effecten van de monetaire politiek veranderen niet, zodat liquiditeitsverruiming, betalingsbalansverslechtering, ten gevolge heeft. Dit alles maakt op bescheiden schaal en op korte termijn het realiseren van een bepaald inkomensniveau en betalingsbalansenwicht mogelijk. De auteurs bespreken het een en ander vanuit een situatie met betalingsbalansenwicht en werkloosheid. Zij introduceren vervolgens een vergroting van de overheidsbestedingen, waardoor „full employment” wordt bereikt en — door kapitaalimport — een betalingsbalansoverschot ontstaat. Dit laatste verdwijnt echter door de gevolgen van liquiditeitscreatie.

Vanwege de onderscheiden invloed op het renteniveau past het bestedingsbeleid als instrument het best met betrekking tot het nationaal inkomen en het monetaire beleid met betrekking tot de betalingsbalans. Tot dusver was een goede mix van deze instrumenten moeilijk realiseerbaar. Dat geldt in nog sterkere mate voor de theoretisch gewenste internationale coördinatie. En omdat het kapitaalverkeer over de grenzen heen in de gehele analyse een sleutelrol speelt, is zij beperkt tot landen met een ongeveer gelijke ontwikkeling.

Vervolgens introduceren de auteurs veranderlijke wisselkoersen; in eerste aanleg globaal conform het Bretton Woodssysteem. Koerswijziging — bijvoorbeeld devaluatie — leidt tot verschuiving van IS- (naar rechts en naar boven) en de B-curve (naar rechts en naar beneden). De bespreking van het uiteindelijke resultaat neemt vele bladzijden in beslag. Daarbij passeren bekende aangelegenheden de revue, zoals de elasticiteitenanalyse en de absorptie-benadering. De conclusies zijn echter niet verrassend. Normaliter zal devaluatie

bij overigens redelijk stabiele verhoudingen, leiden tot verbetering van de betalingsbalans. Daartoe is het wel nodig de devaluatie restrictief te begeleiden. Een minihoofdstuk (6 blz.) is gewijd aan volkomen vrije wisselkoersen. De negatieve praktische ervaringen hiermee hebben reeds duidelijk een domper gezet op de theoretisch hoogstemde verwachtingen van weleer. Bij flexibele wisselkoersen vervalt theoretisch het betalingsbalansenwicht als doelstelling. Daarmee wordt echter tevens een belangrijke stimulans voor een beleid ter stabilisering van het prijsniveau weggenomen. Flexibele wisselkoersen en een hoge inflatiegraad — met alle gevolgen van dien — gaan dan ook doorgaans hand in hand. Hieraan had in de studie van De Roos c.s. iets meer aandacht besteed mogen worden. Het uitgebreide hoofdstuk over „belemmering van het internationale kapitaalverkeer”, waarbij vooral vanuit praktisch-bancair gezichtspunt vele kanttekening kunnen worden gemaakt, moge hier buiten beschouwing blijven.

Het opmerkelijk kleine derde deel van de studie (11 blz.) is gewijd aan „het liquiditeitsprobleem”. De behoefte aan internationale liquiditeiten — aldus de schrijvers — spruit voort uit het transactie-, het vertrouwens- en het voorzichtigheidsmotief. Omdat slechts met betrekking tot het eerste motief — en dan nog maar bij benadering — een kwantitatieve aanduiding mogelijk is, kan de totale behoefte aan internationale liquiditeiten theoretisch niet worden vastgesteld. Het vierde en laatste deel bevat een beschrijving van de pogingen tot vernieuwing van het internationale monetaire stelsel, zoals die sinds de liquidatie van het Bretton-Woods-systeem zijn ondernomen.

Het geheel overziende is de studie van de Roos e.a. — zonder de ogen te sluiten voor mogelijke verbeteringen, waaromtrent hier reeds enkele indicaties zijn gegeven — een welkome bijdrage aan de Nederlandse literatuur over de internationale monetaire betrekkingen.

C. J. Rijnvos

Herbert Glejser (ed.): Quantitative studies of international economic relations. North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1976, 281 blz., f. 95.

Tien bijdragen van vooraanstaande economen op het gebied van nieuwe ontwikkelingen in de kennis van internationale economische betrekkingen. Twee ervan handelen over het koppelen van nationale econometrische modellen, zes bijdragen verdiepen de theorie van de internationale handel, een artikel onderzoekt de rol van human capital in de internationale handel en een bijdrage gaat over internationale investeringen.

Sinds het verschijnen van de eerste druk, in 1959, van *Moderne sociologie* van J.A.A. van Doorn en C.J. Lammers hebben vele studenten in de sociale wetenschappen in Nederland hun eerste kennismaking met de sociologie gemaakt op grond van bestudering van deze inleiding. En niet alleen zij. Ook voor vele „buitenstaanders” werd het gezicht van de sociologie bepaald door de inhoud van *Moderne sociologie*. Het boek verscheen in een periode die gekenmerkt werd door optimisme zowel over de groei van sociologische kennis als over de maatschappelijke bruikbaarheid van die kennis. Dit laatste werd duidelijk geïllustreerd door de toenemende vraag bij vooral overheid en bedrijfsleven naar sociologen en resultaten van sociologisch onderzoek.

Ook de auteurs van *Moderne sociologie* geven duidelijk blijk van dit optimisme. De moderne sociologie was zowel een voortzetting van de klassieke systeembouwers en de detaillistische feitenverzamelaars, maar werd tegelijkertijd gezien als reactie op het „bloedarme empiricisme” en de klassieke façadebouw. De tijd van grote stelsels is voorbij, zo merkten de schrijvers op. „Er is een convergentie in het sociologisch denken en onderzoeken te constateren” en „Het streven naar een omvattend kennisstelsel, steunend op empirisch onderzoek en bestemd als analytisch instrument is naar onze mening kenmerkend voor de huidige ontwikkeling van de sociologie” (blz. 11). De socioloog streeft naar objectiviteit en waarheid. De garantie dat de betrouwbaarheid van sociologische kennis niet even subjectief is als alledaagse kennis ligt in de methodologie. „Logico-experimenteel” geformuleerd: „Enerzijds zoekt de wetenschap zekerheid door de wetten van het logisch denken toe te passen, anderzijds door een onvermoeide en rigoureuze controle van haar waarnemingen en ervaringen” (blz. 17).

De kritiek die *Moderne sociologie* ten deel viel, bevestigt in een aantal opzichten de uitgangspunten van Van Doorn en Lammers. Noch hun wetenschapsopvatting noch hun ideeën over de groei van de sociologie werden op de korrel genomen. De kritiek richtte zich in de eerste plaats op definitiezaken, op de houdbaarheid van gemaakte onderscheidingen als die tussen structuur en cultuur of tussen het uiterlijke („objectieve”) aspect van gedrag en het innerlijke („subjectieve”) aspect daarvan. Het sceptische geluid over de sociologie welke Van Doorn en Lammers voorstaan, komt in die periode van Goudsblom in zijn *Een kritiek op Moderne sociologie*. „De schrijvers willen niet minder dan ‚het sociale gedrag’ systematiseren en analyseren, maar ‚het

sociale gedrag’ als zodanig is te vaag en te veelomvattend; het biedt te weinig aanknopingspunten voor een empirische toetsing van de theorie” 1).

Thans, 17 jaar later, hebben de auteurs besloten tot een bijgewerkte en herziene uitgave, waarin reeds in de ondertitel het inleidende karakter beklemtoond wordt: „systematisch en analyse” is vervangen door „een systematische inleiding”.

Ik zal in het onderstaande geen bespreking geven van een boek dat reeds zoveel drukken heeft gekend, maar in de eerste plaats nader ingaan op de aard van het bijgewerkte en van de herziening. Daarna zal ik proberen de plaats van *Moderne sociologie* in de hedendaagse sociologie nader te bepalen.

Tegen het einde van de jaren zestig is het optimisme over de groei van de sociologische kennis, ook in Nederland, hevig geschokt. Hoewel de meeste sociologen wel van mening zullen zijn, dat groei van wetenschappelijke kennis en convergentie in het theoretisch denken wenselijke zaken zijn, is de huidige situatie meer in overeenstemming met een slagveld, waarin onderscheiden partijen zich stevig hebben ingegraven en elkaar vanuit de loopgraven fel bestoken. In plaats van convergentie wordt in de recente inleiding de nadruk gelegd op het theoretisch pluralisme als kenmerkend voor de sociologie.

Ook zonder deze ontwikkeling zou *Moderne sociologie*, na 17 jaar, aan een herziening toe zijn geweest. Naar het oordeel van de auteurs is de „aanpassing . . . inderdaad ingrijpend geweest” (blz. 13). De wijzigingen en aanpassingen betreffen het actualiseren van voorbeelden, het gebruik maken van recentere literatuurbronnen en onderzoeksresultaten, het samenstellen van een zeer nuttige nieuwe wegwijzer in de sociologische literatuur alsmede van een bijgewerkte literatuurlijst.

De totale opzet van *Moderne sociologie* is gehandhaafd. Wel is achter elk hoofdstuk een „Aanvullend commentaar” opgenomen, waarin wordt verwezen naar nieuwe gegevens en publikaties, en is de tekst „aangepast op plaatsen waar uiteenzettingen duidelijk achterhaald waren dan wel aan gerechtvaardigde kritiek blootstonden” (blz. 13). Dit geldt vooral de hoofdstukken over „Structurele elementen” (III), „Sociale systemen” (VIII), „Verandering” (XIII) en „Verklaring van sociale verandering” (XIV). Het inleidende hoofdstuk is geheel herschreven. Het opent met een bijzonder aardig voorbeeld: het schrijven van een brief als expressie van een bepaalde sociale orde.

Welke argumentaties geven Van Doorn en Lammers voor het vasthouden

aan de oorspronkelijke opzet? In de eerste plaats erkennen zij dat er van een groei naar een meer geïntegreerde sociologie geen sprake is en dat het naast elkaar bestaan van verschillende theoretische perspectieven een feit is. De schrijvers menen dat dat laatste zinvol is, . . . al was het maar om doodlopende wegen groepsgewijs voor nieuwe routes te kunnen verwisselen — een strategie waarvan de vruchtbaarheid door bijv. Kuhn voldoende is aangewezen” (blz. 15). Uiteenvallen van de sociologie is echter volledig onaanvaardbaar en vindt in werkelijkheid volgens de auteurs ook nauwelijks plaats. Zij menen, dat de meeste belangrijke sociologische varianten nog steeds een gemeenschappelijke onderstroom kennen, gekenmerkt door een empirisch-theoretisch wetenschapsprogramma. *Moderne sociologie* wil min of meer representatief zijn voor die algemene onderstroom van het vak (blz. 15).

Opgemerkt moet worden dat in deze inleiding tot de sociologie noch een poging wordt ondernomen perspectieven of varianten met elkaar te contrasteren, noch nader uiteengezet wordt welke belangrijke sociologische varianten via het empirisch-theoretisch programma verbonden zijn. *Moderne sociologie*, in de herziene versie, pretendeert niet een inleiding te zijn tot de sociologie. Het is echter jammer, dat de auteurs nauwelijks de moeite nemen hun positie duidelijk te maken vis-à-vis andere opvattingen. Hun argumentatie is op dit punt vooral didactisch van aard. „Wij bewegen ons van klein naar groot,” . . . „van vertrouwd uit onmiddellijke ervaring van de lezer naar ver verwijderd en abstract” (blz. 15). Bovendien zou het introduceren van die sociologen, die zich vooral met de „grote” verschijnselen bezighouden naar hun mening een uiterst onafhankelijk beeld van het vak opleveren. Toevallig blijken de didactische argumenten zeer goed aan te sluiten bij de paradigmatische uitgangspunten.

Moderne sociologie is een voorbeeld van analytische sociologie. Niet personen, maar hun sociaal gedrag vormt het uitgangspunt voor de analyse. Grote, complexe verschijnselen worden voorgesteld als resultanten van de activiteiten of eigenschappen van de gedrags-elementen. Het gaat hier om een anascopische benadering van de sociale werkelijkheid, welke gesteld kan worden tegenover een katascopische, waarin de betekenis van kleine eenheden primair gezien wordt als bepaald door het totaal (systeem, sociale structuur). In dit opzicht staat *Moderne sociologie* tegenover het functionalisme en het moderne structuralisme (Lévi-Strauss, Althusser). Bij Van Doorn en Lammers is bijvoorbeeld de sociale

1) J. Goudsblom, in: *Sociologische Gids*, 9e jrg., 1, 1962, blz. 38.

structuur een uit elementen — sociale betrekking en verhoudingen — samengesteld netwerk. Deze elementen zijn een abstractie van interacties en communicaties. Staan zij in dit opzicht tegenover functionalisme en het structuralisme, naar hun opvatting over sociaal gedrag is *Moderne sociologie* duidelijk te plaatsen tegenover interpretatieve opvattingen als bijvoorbeeld het symbolisch interactionisme. Dit blijkt vooral uit het door de auteurs gemaakte en veel bekritiseerde onderscheid tussen het uiterlijke of objectieve aspect van sociaal gedrag (interactie) en het innerlijke of subjectieve aspect daarvan (communicatie).

In het aanvullend commentaar bij hoofdstuk II geven zij hun oordeel over het symbolisch interactionisme, waarover zij opmerken, dat in deze benadering aandacht voor processen van betekenisverlening of zingeving door de mens aan zijn eigen gedrag en aan dat van anderen het vertrekpunt van analyses vormt. Belangrijk is echter in dit verband erop te wijzen, dat de benadering van Van Doorn en Lammers in sterke mate neo-positivistisch is gekleurd en als zodanig in scherp contrast staat met meer interpretatieve of humanistische oriëntaties in de sociologie als bijv. het symbolisch interactionisme. Deze beperking tot gedragssociologie en uitwisselings- of ruitheorie behoeft op zich geen bezwaar te zijn, zolang de verhouding tussen deze sociologie en andere uitgangspunten niet alleen wordt aangegeven, maar ook in beknopte vorm wordt uitgewerkt. Dit is niet het geval, waardoor in elk geval de presentatie van deze sociologie niet als zodanig bijdraagt tot de door de auteurs toegejuichte mogelijkheid van sprongwijze verwisselen van oude, doodlopende wegen voor nieuwe.

Een inleiding in de sociologie is er om in het onderwijs te worden gebruikt. Dat betekent dat docenten, die dit boek als leermiddel gebruiken, het niet alleen beoordelen op systematiek, helderheid e.d., maar ook op de mate waarin het aansluit bij problemen van studenten waarmee hij in lessituaties wordt geconfronteerd. Afgezien van de al gere-

leveerde problemen van het theoretisch pluralisme stuiten wij hier op vragen die betrekking hebben op de verhouding tussen sociologie en samenlevingsvraagstukken als bijv. racisme, emancipatie, vervreemding, verstedelijking, effecten van welvaartstijging en maatschappelijke ongelijkheid, op het effect van wetenschappelijke kennis op de samenleving, op de verhouding tussen paradigma's en theorieën aan de ene kant en onderzoek, met inbegrip van de beschikbare methoden en technieken, aan de andere kant en als laatste, maar zeker niet als minst belangrijke, op de verhouding tussen sociologie en beleidsvraagstukken, met name wanneer het om multi- of interdisciplinaire samenwerking gaat. Aangezien deze vragen, meer dan 17 jaren geleden, werden gesteld, zou men er, gezien het gepropageerde didactische uitgangspunt, grotere aandacht voor verwachten dan uit deze nieuwe tekst blijkt. Daarnaast lijkt mij het niet onbelangrijk, dat de lezer er vroegtijdig van op de hoogte wordt gesteld, wat de belangrijkste theoretische problemen en beperkingen zijn, waarmee een gedragstheoretische benadering wordt geconfronteerd. Ten slotte moeten de lezers een inzicht krijgen in de soorten ontwikkelingen, waaronder ook de stagneringen, welke zich voordoen.

In hoofdlijnen is *Moderne sociologie* in theoretisch opzicht nauwelijks gewijzigd vergeleken met de andere drukken. De „face-lift” welke de inleiding binnen het gegeven theoretische kader heeft ondergaan, heeft de aantrekkelijkheid ervan duidelijk verhoogd. Wie zich door middel van de *Moderne sociologie* op de hoogte wil stellen van de stand van zaken binnen de sociologie, dient zich van de genoemde beperkingen bewust te zijn. Voor het onderwijs betekent dit dat deze tekst bij voorkeur bestudeerd zal moeten worden in combinatie met een algemeen overzicht van de hoofdkenmerken van de belangrijkste andere benaderingen zoals de interpretatieve, kritische en functionalistische.

J. Berting

James E. Anderson (ed.): Economic regulatory policies. Lexington Books, Farnborough, 1976, 215 blz., \$ 18.15.

Verzameling bijdragen van verschillende auteurs op het gebied van de economische politiek. Deel I handelt over economische stabiliteit, deel II over landbouwbeleid, deel III over consumentenbescherming, deel IV over het beleid t.a.v. aardgasproductie en fusies.

CDA: Bouwstenen voor een Europees beleid. Den Haag, 1976, 60 blz.

Rapport van een commissie van de wetenschappelijke instituten van KVP, ARP en CHU over het Europees beleid.

Het rapport gaat kort in op het buitenlands beleid, de ontwikkelingssamenwerking, de handelspolitiek, economische en monetaire vraagstukken, het fiscaal beleid, de sociale politiek, het regionaal beleid, het industriebeleid, het milieubeleid, het energiebeleid en de landbouwpolitiek.

Drs. K. P. G. Wilschut: De taak van de interne accountant. Samsom Uitgeverij, Alphen aan den Rijn, 1976, 18 blz.

Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van buitengewoon lector in de accountancy aan de Katholieke Hogeschool te Tilburg.

ESB

Mededelingen

Zonne-energieprojecten in Nederland

Op 7 september a.s. organiseren de Vereniging voor Zonne-energie, de Kontaktgroep Zonne-energie en Klimaatbeheersing en het Energieonderzoek Centrum Nederland een conferentie over zonne-energieprojecten in Nederland. Sprekers zijn:

- Prof. Dr. Ir. J. C. Francken, Groningen: Wat is en doet de Vereniging voor Zonne-energie?;
- Prof. Ir. C. W. J. van Koppen, Eindhoven: Perspectieven voor zonne-energie in Nederland en elders;
- Prof. Dr. Ir. J. C. Francken, Groningen: Zonne-onderzoek in Nederlandse laboratoria.

In de namiddag worden projecten besproken.

Plaats: Jaarbeurs-Congreszaal, Utrecht. Aanvang: 10.00 uur. Kosten: f. 17,50 op girorekening 162985 t.n.v. Energieonderzoek Centrum Nederland, Den Haag. Inlichtingen: Bureau Voorlichting van het Energieonderzoek Centrum Nederland, Scheveningseweg 112, Den Haag, tel.: (070) 51 45 81, tst. 145/148.

Glaxo wetenschapsprijs

In het kader van haar bedoeling een bijdrage te leveren aan het schrijven voor een groot publiek over wetenschappelijke onderwerpen stelt het farmaceutisch concern Glaxo Holdings Ltd. Engeland in alle EG-landen een tweetal prijzen beschikbaar:

- f. 4.500 voor het beste artikel of serie artikelen over een wetenschappelijk onderwerp;
- f. 4.500 voor het beste script van een radio- of televisieprogramma over een wetenschappelijk onderwerp.

Bovenstaande prijzen zullen worden toegekend aan publicisten die, naar het oordeel van een onafhankelijke jury, bij voortdurende hun bijdrage hebben geleverd aan verbetering van de kwaliteit van de wetenschappsjournalistiek in Nederland.

Inlichtingen: Glaxo BV, Parklaan 6-8, Hoofddorp, tel.: (02503) 1 59 61.

G. C. Nielen: De bedoeling van informatie voor mens en organisatie. Samsom Uitgeverij BV, Alphen aan den Rijn, 1976, 151 blz.

Het boek beschrijft de informatiesystemen die een organisatie moet hebben om goed te functioneren. Uitgangspunt daarbij zijn doelstellingen van de individuele mens. In het doelstellingsproces blijkt gegevensverwerking een beslissende rol te spelen.

Francis Knox: Governments and growth. Saxon House, Westmead, 1976, 142 blz., \$ 15,70.

Het doel van dit boek is tweeledig: 1. het doen van voorstellen ter bevordering van de economische groei in Engeland; 2. het geven van inzicht in de Britse economische problemen vanaf de tweede wereldoorlog. Als belangrijkste vereiste om de groei te stimuleren wordt gezien de volledige bezetting van produktiecapaciteit (d.w.z. van arbeid en kapitaal). Dat kan door een hoog niveau van de nationale vraag, aangevuld met micro-economische maatregelen die het aanbod van de twee benodigde produktiefactoren beïnvloeden. Daartoe

wordt gepleit voor toename van de hoeveelheid, of toename van de aanbodelasticiteit, van arbeid en kapitaal, of door het vinden van substituten van deze factoren.

A. L. MacDonald: Agricultural technology in developing countries. Rotterdam University Press, 1976, 236 blz., f. 57,50.

Sociologische analyse van sociale veranderingen, vooral met betrekking tot aanvaarding en toepassing van moderne agrarische technieken in twee Peruaanse bergstreken: het relatief goed ontwikkelde Mantaro-valley en het minder ontwikkelde Andahuaylas.

Mr. H. H. Nauta, Prof. Mr. M. V. M. van Leeuwe en P. H. Boschma: Uitwaaiering van ondernemingen. Kluwer BV, Deventer, 1976, 84 blz., f. 16.

Bevat de preadviezen voor de jaarlijkse algemene vergadering van de Koninklijke Notariële Broederschap op 24 september 1976.

OECD: Public expenditure on income maintenance programmes. Parijs, 1976, 120 blz., \$ 9.

Het boekje probeert een breed opgezet overzicht te geven van de ontwikkelingen en van de krachten achter de ontwikkelingen van de systemen van sociale zekerheid van verschillende landen.

fiscaal jurist

Naarden International is een leidende onderneming op het gebied van reuk en smaak, met vestigingen in 26 landen.

Bij de hoofdzetel te Naarden is plaats voor een fiscaal jurist.

Hij zal zich bezig houden met de fiscale problematiek zowel van de Nederlandse als de buitenlandse werkmaatschappijen; internationale fiscale wetskennis is daarbij onmisbaar.

Tevens behoort tot zijn taak het opstellen van pensioencontracten.

Voor deze functie, die goede ontplooiingsmogelijkheden biedt in het financieel management, gaan de gedachten uit naar gegadigden met een fiscaal-juridische of een fiscaal-economische opleiding.

Leeftijd 30 à 35 jaar.

Belangstellenden worden uitgenodigd zich schriftelijk in verbinding te stellen met Drs. W. Meijer, afdeling Personeelzaken, Naarden International Holland B.V., Postbus 2, Naarden-Bussum.

naarden
naarden international-holland b.v.